

BODROGI FERENC MÁTÉ

Az Aurora-kör témájának forráskritikai lehetőségeihez

A bor és a kör

Combináld a dolgokat.
(Toldy Bajzának, 1828)

„A legszebb történet”

Az ún. *Aurora-kör* tündöklése a magyar irodalomtörténet-írás legszebb fejezeteinek egyike. Annak a fejlődéselvű sikertörténetnek az elbeszélése, melyben a mély tisztelettel övezett széphalmi öreg, a „vezér” állandósult eposzi jelzőjével illetett Kazinczy átadja helyét (és *epitheton ornans*-át) Kisfaludy Károlynak és az ő híveinek, a pesti fiataloknak. Csapat és parancsnoka jelentőségének hangsúlyozásában *cultus* és *superlativus* egymással versengve formálják a mondatokat: „A tárgyalt kor a legfontosabbak, a tárgyalt személy a legjelentékenyebbek egyike irodalmunkban [...] az Aurora, az a vállalat, melyhez fogható sem befolyásra, sem fontosságra irodalmunkban sem eddig, sem azóta nem volt.”¹ „Az »Aurorá«-val egy új korszak kezdődött a magyar irodalomban. Jó ideig ez a folyóirat uralkodott a magyar szépirodalmon és a XIX. század első felében legjelesebb költőink, íróink és tudósaink mind azon körből kerültek ki, melyet Kisfaludy Károly gyűjtött maga köré és a melyet »Aurora-kör« néven ismer a magyar irodalomtörténet.”²

A Bajza József válogatott műveit kiadó Tóth Dezső szerint „a Kör” – így, nagybetűvel, megszorítások nélkül – az ekkor születő, újfajta irodalmi élet legfontosabb és közvetlen „kristályosodási pontja”, annak vezetésére hivatva.³ A Kör mint telítetlen középpont középpontja Kisfaludy Károly, akinek – visszhangozza a kézikönyvi szintű tudás – „sikerül az ifjabb írói nemzedék minden kitűnőségét almanachja köré gyűjteni, az újonnan föllépő írókat egyesíteni, s így a magyar szépirodalom központosítását meg-

* A szerző az MTA–DE Textológiai Kutatócsoport tagja. A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

1 BÁNÓCZI József, *Kisfaludy Károly és munkái*, Bp., Franklin, 1882, 1, IV.

2 STEINHOFFER Károly, *A könyv története: A magyar könyvnyomtatás és könyvkereskedelem rövid története a legrégibb időktől napjainkig*, I, Bp., Lampel, 1915. Elektronikus kiadása: <http://mek.oszk.hu/09000/09078/09078.htm>. Vö. még: „Kisfaludy Károly az Aurora révén vált a fiatal irodalom vezérévé, a Pesten megszerveződött irodalmi központ legfőbb tekintélyévé, aki Kazinczy kezéből átvette az irányítást.” *A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig*, szerk. PÁNDI Pál, Bp., Akadémiai, 1965 (A Magyar Irodalom Története, 3), 404. Az Aurora-kör „irodalmunkban új korszakot nyitott és képezett.” GARAY János, *Magyar írók s irodalom Pesten ötven éve előtt és most*, Kisfaludy Társaság Évlapjai, 1843/45/2, 156.

3 TÓTH Dezső, *Bevezetés* = BAJZA József válogatott művei, s. a. r. KORDÉ Imre, vál., jegyz. TÓTH Dezső, Bp., Szépirodalmi, 1959 (Magyar Klasszikusok), 12, 15.

valósítani”.⁴ Egyik életrajzírója, Heinrich Gusztáv szerint Kisfaludy elképzelései már kezdettől a körül forognak, hogy megalapítani kívánt zsebkönyvével a fiatal „erőket” összetartsa és a „nemzeti költészet fejlődésének” irányt szabjon; ennek realizálódása avatja az irodalom első emberévé.⁵ A tudatos folyamatban Kisfaludy mintegy megalakítja az Aurora-kört, dolgozótársai és barátai irodalmi koalícióját, „melyhez korának legtehetségesebb és legbefolyásosabb írói tartoznak”.⁶ Kisfaludy, aki nemcsak Aurorájával, hanem „személyiségével” is centralizál, hiszen az ifjú írók (és a nők) *quasi Deus*-á válik, „rendkívüli” befolyást kezd tehát gyakorolni szépirodalmunkra.⁷ A szakrális hanghordozás mellett a katonai metaforika mintázza még hathatósabban az összegző tételmondatokat, az előzőeken túl néha egészen sűrített megoldásokban is: „A vezér és ifjú törzskara ez együttélése emléket őrzi az *Aurora-kör* elnevezés.”⁸

Az „Aurora-kör” történetei a legkorábbi átfogó igényű munkák mindegyikében kísértetiesen hasonlítanak egymásra, legtöbbször ugyanonnan indulnak, s a kibontandó cselekmény ugyanazon jeleneteit rögzítik. Ezek a tematikus állomások egy-egy fázist jelentenek és jelölnek az elbeszélésben, s jellemzően nevekhez vagy névcsoportokhoz köthető kulturális plánumokhoz, illetve helyszínekhez kapcsolódnak, leginkább a magyar irodalmi intézményrendszer (fejlődés)történetének távlatát mozgatva. A narrációs ív rendszerint Bessenyei György bécsi társaságával indít, majd Görög Demeter és Kerekes Sámuel szintén bécsi közössége villan fel, aztán jönnek a pesti körök, Révai Miklós, Schedius Lajos János rendszeres vendégfogadásai, Kármán Urániájával s vele Belezsnayné „első magyar irodalmi szalonjával” kihagyhatatlan, aztán Kazinczy pesti triársa (Horvát István, Szemere Pál és Vitkovics Mihály) lép színre, majd a Vitkovics-ház bemutatása, illetve Kulcsár István házának leírása következik, hogy aztán megérkezessen Kisfaludy Károly, majd az általa létrehozott Aurora-kör bázisaként a Bártfay-szalón, amelyek már a Kisfaludy Társaság és az Akadémia közvetlen előzményeiként nevezhetők meg a katalógizáló számvetésben. Mindez pedig úgy inszcenírozódik, hogy a szereplők (akiket példaként állítottak a hálás utókor elé) e változó helyszíneken folyton tervezgetnek és beszélgetnek, főként a kulturális jövőről, illetve egymás műveiről. Vagyis nagy emberek együtt nagy dolgokon törik a fejüket, akik nélkül nem tartanánk ott, ahol az adott (irodalom)történész éppen pontot tesz monográfiája, cikke végére.

A lényegében mindig azonos történetet olvasva azonban folyton abba az egyre kellemetlenebbé váló felismerésbe ütközhetünk, hogy ezek az eseménysorok vajmi kevés adatolhatók. Hogy nemhogy kontrollforrásokat, de sokszor még az archivált emlékezet legjelentéktelenebb nyomait sem állíthatjuk a történeti hitelesség szolgálatába. Amelyeket pedig igen, azok kirakóra emlékeztető összessége nagy emberek nagy tettei

4 Pallas Nagy Lexikona, II. Bp., Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1893, 365.

5 KISFALUDY Sándor *Munkái*, I. s. a. r., bev. HEINRICH Gusztáv, Bp., Franklin, 1905 (Magyar Remekírók, 12), 21, 23.

6 Uo., 24.

7 GYULAI Pál, *Vörösmarty életrajza*, Bp., Franklin, 1890, 90; Uő, *Pest irodalmi körei 1800–1823*, Koszorú, 3(1865), 405.

8 BÁNÓCZI József, *Kisfaludy Károly élete* = KISFALUDY Károly *Minden Munkái*, kiad. BÁNÓCZI József, I. Bp., Franklin, 1893, 14.

helyett inkább tudósít esetlegességek láncolatáról, mára kiismerhetetlenné váló személyközi-csoportközi dinamikák szövevényéről, utólag méltányosan megítélhetetlen szituatív döntésekről, szándékokról – kultikus magasztosság helyett nagyon is otthonos, sajátosan ismerős (19. századi) emberek csoportalakulásairól és literátorkodó mindennapjairól. S talán éppen ezért válhat ez a magyar irodalomtörténeti *Greatest Story* igazán tanulságossá.

Forrása mindenkinek

Toldy Ferenc 1875 februárjában olvassa fel emlékbeszédét *Irodalmi társas köreink emlékezete* címmel a Kisfaludy Társaságban. Az oráció nemcsak azért jelentős, mert a téma alapszövegévé válva fényes hatástörténeti karriert fut be, s mert egyébként is szinte vizsgatételszerűen veszi sorra azokat a bizonyos állomásokat (tulajdonképpen jórészt ő kreálva meg először ezek rendezett sorozatát), hanem mert retorikája tudatosan és hangsúlyozottan bontja ki az elbeszélői horizontot. Az ünnepélyes *genus demonstrativum* legfőbb szándéka bizonyítani, hogy a „szabad s magán társas körök” magyarországi ügye maga a *honestum*. Hogy azok „messze kiható” befolyással bírnak az ízlés és az irodalom sorsára, hogy jelentősebb részük van a „központosított munkásság” működésében mint gondolnánk, hiszen a „tudományok magyar akadémiaja” is csak akkor születhetett meg, miután már a „különböző társas körökben ható”, s „egy-egy közös irányban egyesülő erők” kifejtették hatásukat – élükön a tetőpont Kisfaludy Társasággal.⁹

Az apodiktikus, kifejtő jellegű bizonyítás szimbólumokká növesztett példái mindig helyek és nevek együttesében jelenülnek meg: Bessenyei György társasága (Bécs), Batsányi magyar társasága (Kassa), Görög Demeter köre (Bécs), Schedius Lajos lakása (Pest, a továbbiakban is), Kármán József és az „újkor első magyar salonja” a „lelkes úrnő” Belezsnayné házában, Teleki László asztala, Kulcsár István háza, Vitkovics Mihály hajléka, majd Bártfay László szalonja. Az emlékező egyre több kommentárt fűz ezekhez a hangsúlyozottan privát „társas körökhöz”. Kulcsár István a „hirtelen fényben feltűnt” Kisfaludy első házigazdája is egyben, a házban ráadásul tiszteletüket teszik a „vidék kitűnőségei”, 1815-ben például Kazinczy is.¹⁰ Kulcsár maga a „megtestesült hazafiság”, hírlapjával a pesti magyar írói társas életnek is „természetes középpontja”, ezért minden irodalmi szándék és terv nála formálódik ki. Legfontosabbként például a Tudományos Gyűjtemény terve, s bizony – dacára az azóta elterjedő téves szóbeszédnek („fable convenue”) – az Aurora ötlete is itt fogalmazódik meg, mégpedig Kisfaludyban, s itt dolgozzák ki később részleteiben is, nem máshol (215–216).

A költészet iránt érzékletlenebb Kulcsár-ház „költőibb lelkületű” s „vidámabb” másika Vitkovics Mihály lakása, ahol a társaság „első törzsét” Kazinczy triászta teszi ki.

9 TOLDY Ferenc, *Irodalmi társas köreink emlékezete Bessenyeitől Kisfaludy Károly köréig*, A Kisfaludy Társaság Évlapjai, 10(1875), 209–230. A szöveg intézménytörténeti érdekeltsgű rövid elemzését lásd LABÁDI Gergely, *Kéziratok forrásai az irodalmi intézménytörténeti kutatások tükrében*, ItK, 109(2005), 522–523.

10 Uo., 214. (A vonatkozó lapszámok a továbbiakban a főszövegben, zárójelben.)

Horvát István például itt egészen más, mint Teleki László gyűlésein vagy Kultsár Istvánál: a komoly tudós itt elengedi magát, saját maga is verselget, s „visszaifjodva gyönyörködik” a házigazda „nyájas éneklésében” és élceiben. Legtöbbször Fáy András is itt szerepel dévaj költeményeinek felolvasásával, az agg példakép, Virág Benedek pedig „csak itt” érzi jól magát. A Vitkovics-kör „legfényesebb napjait” 1813-ban és 1815-ben éli, előbb Berzsenyi, majd Kazinczy látogatásakor (217). A „vidám symposionok” jellege 1818-ban változik meg, amikor Kisfaludy is belép, a beszélgetések témája a drámaírás és a színház körül kezd forogni, az új vendég pedig egyre inkább lekörözi a „régiek” szövegeit. A régi kényelmes „szívélyes egyetértésnek” vége van, de a törzstagoknak egyébként is egyre több a valódi dolga, hiszen ők voltaképpen nem irodalmárok. Egy „új társaság” kezd kialakulni, az „Auróra-kör”, a magyar költészet pedig nem mellékesen „aurorai korszakába” lép (221, 222).

Az ünneplő szónok ezután maga emeli ki, hogy beszédének hátralévő fejezetei e kör emlékeztetének lesznek „szentelve”, Ők-ről Mi-perspektívára vált, s modalitásában is még inkább intenzívvá válik az amúgy sem éppen szenttelen nyilvános emlékezés. Kisfaludy mint „alaposan kimívelt szépész” áll előttünk: „csodálva őt, csüggtünk ajkain” – lelkesedik Toldy (222). A Vitkovics- és a Bártfay-ház közötti átmeneti időszak leírása után – melyben Kisfaludy saját lakásán fogadja híveit – az új házigazda, Bártfay László meleg hangú dicsérete, majd egy hosszú külön fejezetben a hitves, Mauks Josephina apoteózisa következik.

Toldy szónoklatában kétszer él *digressió*val személyek laudáló felidézésére szolgáló szónoklattani eszközzel úgy, hogy e „kitérőért” mintegy elnézést kér: Teleki, illetve Bártfay feleségének jellemzésekor.¹¹ Úgy tesz, mintha mindez nem tartozna szorosan a tárgyhoz, de érzelmileg nem tud magán uralkodni, s aki ismerte e személyeket, úgy mond, bizonyára meg is érti fegyelmezetlenségét. Telekinének „melegítő” és „nemesítő” szelleme van, „biztos szépérzéke”, „kedélyes modora”, mellyel mindig kiegyenlíti az esetleges ellentéteket: „Soha nőben ennyi ésszt ily kedéllyel, ennyi méltóságot több kellemmel, a legforróbb hazafiságot ily európai kultúrával egyesülve nem láttam” (213). Bártfayné az előzőekhez igen hasonlatosan a megtestesült harmónia, „benne szellem, szív s irodalmi míveltség a legszebb öszhangzásban egyesültek” (225). Társasága „vonzó”, „nemesítő”, „szívélyes” és „finom”, általa a kör tagjai mintegy familiarizálódnak, fiaik és leányaik „az ő gyermekei is” lesznek. Ő az a „gyémánt kapocs, mely e legszebb lánczot összetartotta” (225–226). Az ellentétek, viták lecsendesítése, a bájosan határozott kontroll és a kecses kanalizáció ennek a nőalaknak is fő feladata és érdeme lesz: „körülötte a lángész is érezte a határt, melyen soha át nem szabad síklani [...] a női szépérzék és biztos ösztön igénytelenül ellenőrizte a netaláni túlságokat” (226–227).

Az emlékbeszéd záró retorikai egysége az „első csapással” kezdődik, mely a kör kiűlését előlegezi: „kábitó hatással sújtott le bennünket, Kisfaludy Károly halála” (227). Az idő pedig az ekkor már (a Kisfaludy Társaság megalapítása nyomán) Kisfaludy-kör-

11 Telekiné: „Bocsánat a kitérésért; de ki őt ismerte, róla szólván, képes-e e nagy, e fenséges alaknak csak tőrőjét mutatni fel?” *Uo.*, 213–214. Bártfayné: „Bocsánat a hosszabb kitérésért! De nem kitérés ez...” *Uo.*, 225.

ként emlegetett csoport tagjait egymás után „kiszólitja” az életből (229). A csoportosulás azonban mégsem hal ki teljesen – hangzik az ünnepélyességnek utoljára nekifutó rétor szava –, hiszen „él, virágzik és gyümölcsös e Kisfaludy-Társaságban” (230).

Dávidházi Péter nagymonográfiája rámutat, hogy Toldy különböző munkáiban milyen határozottan alkalmazza saját pozíciójára az „első” minősítést.¹² Az irodalmi társas körök genealógiáját rögzítő emlékbeszédében azonban éppenhogy hangsúlyos utolsóként, szerénykedő fordulattal a „hajdani szép világ” „egyetlen és utolsó romjaként” definiálja önmagát (226). Bártfayné koporsóját 1860-ban – révedez Toldy – „annyi jó barát közül az utolsó, én magam, követtem” (230). Nincsenek hát a (retorikai) ügynek tanúi (*testes*), sem régiek, sem mostaniak, akik élő bizonyosságul szolgálhatnának e kvázi-teremtéstörténetben. Amit Toldy csinál, az sokkal inkább kulturális, mintsem kommunikatív emlékezet.¹³ Ő és csakis ő a koronatanú, de ő a bíró is egy személyben. Az utolsó mohikán.¹⁴

Szakirodalom kontra források

Kállay Miklós 1927-ben cikksorozatban vet számot a magyar „irodalmi szalonok” történetével. Beleznay Miklósné Podmaniczky Anna Mária pesti főúri lakását nevezi meg az első ilyenként, természetesen Kármán Józsefhez csatolva azt,¹⁵ később mégis úgy fogalmaz, hogy a pesti triász alapítja meg az első magyar irodalmi szalont.¹⁶ S bár tervezett folyóiratuk, az Amalthea nem valósul meg, lassankint bővül a triász, s 1811-től csaknem minden este találkoznak Vitkovicsnál, akinek sikerül „eleven, pezsgőéletű irodalmi kört teremtenie vendégszerető uri házábanál”.¹⁷ Az összejövetelek különösen megélnéklnek Vitkovics házasságával, akinek felesége egy vendégszerető, „lebilincselő egyéniségű, szellemes és szeretetreméltó fiatal özvegy”.¹⁸ A cikk adatolás nélkül idéz bizonyos Szukay Jánost, Vitkovics nagybecskereki jurátusát, akinek pár soros, érzékletes visszaemlékezését rendre citálják e témában a rekonstrukciók, legpontosabban Szvorényi József 1879-ben, a *Vitkovics Mihály Munkái* előszavában, ahol a név Sinka János:

12 DÁVIDHÁZI Péter, *Egy nemzeti tudomány születése: Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*, Bp., Akadémiai–Universitas, 2004 (Irodalomtudomány és Kritika), 769.

13 Toldy emlékezetközösséget gyárt, erősen rítusba ágyazottan, eljárásának egyik középponti eleme pedig a halottakról való megemlékezés kulcsmomentuma; tudatosan épít memória és uralom szövetségére, mely visszatekintve legitimálja, előretekintve pedig megőrökíti önmagát. Vö. Jan ASSMANN, *A kulturális emlékezet*, ford. HIDAS Zoltán, Bp., Atlantisz, 2004, 57–72.

14 Kellő filológusi önironiával megjegyzendő, hogy Toldy ismerhette James Fenimore Cooper könyvét (*The Last of the Mohicans*), aki Walter Scott tanítványaként, az amerikai irodalom első nagy, nemzetközileg is megbecsült írójaként ekkoriban Magyarországra is elér, elsősorban német fordításai által. Vö. KÖLCSEY Ferenc, *Levelezés III: 1832–1833*, kiad. SZABÓ G. Zoltán, Bp., Balassi, 2011 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái; a továbbiakban: Kölcsev. III), 514. jegyzet; BÁRTFAY László *naplói*, s. a. r. KALLA Zsuzsa, Bp., Ráció, 2010, 1917. jegyzet.

15 KÁLLAY Miklós, *Irodalmi szalonok a magyar ébredés korában: Vitkovits Mihály és társai Kazinczy-köre*, Literatura, szerk. SUPKA Géza, 1927, 245.

16 Uo.

17 Uo., 246.

18 Uo.

Néhai Vitkovics Mihálynak emlékét hálás kegyelettel őrzöm 54 év után ma is [...] Szemtanuja valék én azon hazafiui buzgalmának, melyből nem csak munkáival támogatta az irodalmat, hanem középpontja is vala Pesten a magyar íróknak. Nemcsak a helybeliek naponként nála estvéleztek, hanem házánál a vidéki írók is tárt karokkal fogadtak s egyszer mindenkorra meghitt vendégek valának. Ilyenkor beszéltek meg teendőiket az irodalom érdekében; aztán pedig megrakott asztalhoz ülve, az értekezletet, poharak közt is eszmétet cserélve, folytatták [...] [asztalánál] soha sem orgiáztak, sem nem kártyáztak, hanem mindig csak eszmétet vagy élczet cserélve mulattak.¹⁹

Kállay kiemeli, hogy a „fesztelen jókedvet”, az „életvidám hangulatot” a nők is képviselték Vitkovics összezejöveletein, ezek között is elsősorban a házigazda „szellemes, bájos” felesége, aki igyekezett házát „fesztelen otthonná” tenni. Az összezejöveletek rendszerint az esti órákban kezdődtek. A nyelv és irodalom aktuális kérdéseit vitatták meg először, olykor igen hevesen vitázva, melynek rendszerint a nők vetettek véget, s „a vitában nekitüzesedett feleket a legkedélyesebb mulatozás békítette ki”, mely mulatozás természetesen nem ment „minden művészi élvezet nélkül”.²⁰ Fáy dévaj költeményeket olvasott fel, Sényi Péter citerázott, Vitkovics énekelt.²¹ Vitkovics szalonja mindaddig, amíg Kazinczy volt „az első ember az irodalomban”, „vezető, hangadó irodalmi társas-köre volt az országnak”.²²

Vitkovics Mihály háza voltaképpen tudománytörténeti jelentőségű hely, amit legtisztábban és legdirektebb módon Vass Bertalan, Horvát István műveinek kiadója fogalmaz meg: „Mikor még nem volt az akadémia fényes palotája, akkor az ő [...] házában gyűltek össze a tudomány, a költészet bajnokai.”²³ Ezek az emberek tehát „bajnokok”, jelentésszerű pionírok, a tér pedig, melyben találkoznak, „temploma lőn a magyar nemzetiség s az új magyar költészet cultusának”²⁴ – többek között Gyulai Pál számára. Az emelkedett távlatokat aláaknázó mentegetőzés, vagy ha úgy tetszik: a *bor* kontextusa azonban folyamatosan színezi e témát, ráadásul sokkal inkább vannak a dolognak erről az oldaláról forrásaink, mintsem arról, pontosan milyen komoly ügyekről pontosan hogyan is volt szó ezeken a bizonyos alkalmakon. Horvát István Vitkovics „nyílt háztartásáról” ekképpen emlékezik meg *Virág Benedek dicső érdemei* című kéziratában:²⁵

Itt fejlődtek ifjúságunk rózsájának bimbói, itt fonattak barátságunk szakadatlan kötelei, itt hevültek ártatlan vidámságaink gyönyörű örömekre, elménk tehetségei tudomány ösvényére indultak, hazafiúi érzéseink olthatatlan lángokká nevelkedtek... Azok előtt, ha szólni tudnának e falak, kiket a kedvező történet már férfú korukban, és így valamivel

19 VITKOVICS Mihály *válogatott levelei*, kiad. SZVORÉNYI József, Bp., Aigner Lajos, 1879 (Vitkovics Mihály Művei, 3), XXIII–XXIV.

20 KÁLLAY, i. m., 247.

21 Uo., 248.

22 Uo.

23 VASS Bertalan, *Horvát István életrajza*, Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1895, 159.

24 GYULAI, *Vörösmarty életrajza*, i. m., 81.

25 A kéziratot idézi: BERKESZI István, *Horvát István Naplójából*, BpSzle, 46. kötet (1886/II), 349.

későbbben hozott társaságunkba, bőven elbeszelnék szeretve tisztelt ifjabb barátainknak, hogy itt a nyájas mulatságok is a tudománykedveléssel, az enyelgő tréfák elmésséggel, a derék hazafiaknak nevei irántok viseltető mély tisztelettel, a nem csapodárkodó ítéletek a buzgóság vagy előmenetel dicséretével voltak mindenkor egybekapcsolatva.²⁶

Nem az a fontos most, elhiszük-e vagy nem, történtek itt komoly dolgok is, hanem az tehát, hogy szakadatlanul emlékeztetni kell erre, talán az emlékezőt magát is.²⁷ Az ambivalencia Szvorényi József Vitkovics-leírásában igen érzékletesen mutatkozik meg:

Csupa vérmes, lobbanó természet, erős vágyával a dicsőségeknek. [...] A társas örömek a leghamarabb kikapák őt magából. A házában folyt estélyezéseknél – ha úgy fordult – rá-rázendíté hires szavával az ivót, vagy társas-dalait. »S csak ez volt még a dallás!« – kiált fel Toldy.²⁸

Ezek után található Szvorényi gondos lábjegyzete, mely az iménti jellemzés alapjául is szolgáló Toldy Ferenc egyik kéziratát idézi: „S a nélkül, hogy ezt valaha a különben kedvelt egri, vagy budai »vörös« hatásának – a mi rajta soha meg nem látszott – tarthatta volna valaki.”²⁹

A források számbavétele során van némi jelentősége tehát annak, hogy a Vitkovics-ház, s benne a házigazda mennyire mutatja a módszeres irodalmi munkálkodás, az irodalmi intézményrendszer kiépítésének, vagy akár csak az első szalon megalakításának hiteles állomását. A rekonstrukciók által utólagosan kialakított kép ugyanis jóval egységesebbnek, tendenciózusabbnak és tervszerűbbnek mutatkozik, mint a kortársak, vagy akár csak az első információk leszármazottak nyilatkozatai. Tervezgetésekről, tudománykedvelésről, derék hazafiakról szakadatlanul szó van ugyan, maga Kisfaludy Károly is feltűnik már e kis magyar „szalonban”, sőt itt találkozunk először 1818 tájékán az akkori „nagyokkal”, de ennél több konkrétumot nem tudunk kinyerni az elsődleges forrásokból. Maga Vitkovics így beszél ezekről az alkalmakról Kölcsények írott egyik levelében: „A sok planizálást planizáljuk a planizállani kellő planumra! Ha egyebet nem is, de azt nyerjük vele, hogy téli óráink hamar elmúlnak... gyűlik a literátori sereg, s hozzá kell a planumhoz fogni. A poharak tele állván, előre öntik belénk a feltalálás és mindent elrendelni tudós lelket.”³⁰

²⁶ *Uo.*, 349–350.

²⁷ Gyulai Pál, bár nem tanúságtévő emlékező, szintén „jelentőségteljesen komoly” és „kedvesen vidám” kettősségében jeleníti meg a Vitkovics-szalont: „Az egri jó bor mellett nem egyszer lepte meg a társaságot az éj. A széptani és nyelvéseti vitákat rendesen történelmi és politikai tárgyú beszélgetések váltották fel. Az új magyar könyvek megbíráltattak s némely [?] polemia és irodalmi vállalat terve itt fogant meg. A komolyságot tréfa, élcz és néha dal mérsékeltek. Vitkovics igen szépen tudott dalolni, rendesen népdalokat énekelt és saját dalait, sőt egy párszor a szerb guzliczát [délsláv vonós hangszer] is bemutatta vendégeinek.” *GYULAI, Vörösmarty életrajza, i. m.*, 81.

²⁸ *VITKOVICS, i. m.*, XXVII.

²⁹ Idézi SZVORÉNYI, *uo.*

³⁰ *VITKOVICS, i. m.*; kiemeli FÁBRI Anna, *Az irodalom magánélete: irodalmi szalonok és társaskörök Pesten, 1779–1848*, Bp., Magvető, 1987, 321.

Kultsár István háza, Vitkovicséval párhuzamosan működve, már „komorabb”, a tudományosság hathatósabb jeleit hordozva. A lapszerkesztő Kultsár ebédeket és vacsorákat ad, amelyek „valóságos symposionok”, s ahol „csak irodalmi és magyar nyelvészeti kérdésekről beszélgettek”.³¹ Kállay Miklós elbeszélése érezhetően magabiztosabbá válik, hiszen nála ez a tér már konkrét Aurora-előzmény, Kisfaludy Károly ide már bejáratos, Kultsár asztalához pedig egyébként is az akkori irodalom „nagy eseményei” fűződnek. Nála készül el a Tudományos Gyűjtemény koncepciója, ugyancsak itt „pat-tan ki” Kisfaludy Károly agyából az Aurora gondolata, itt dolgozzák ki annak „kész alapítási tervét”, amelyet azután az olykor szintén igen vendégszerető pesti nyomdász Trattner János Tamás farsangi estéjén hoznak nyilvánosságra, megkezdve az előfizetők gyűjtését is, ám az ügy ezt követő további megbeszéléseit ezentúl is Kultsárnál folytatják.³²

A Kultsár-ház Kállaynál átmenetet képez a Vitkovits-féle inkább szépirodalmi, s a (ritkábban előkerülő) gróf Teleki László-féle szűkkörűbb, tudós-elitista szalon között, bár ugyanúgy „szellemdús” és „kellemes otthona” a magyar kultúrának.³³ Azért a „jókedv” nincsen száműzve innen sem, hiszen Kultsár maga is „vígkedélyű”.³⁴ A politikai lapszerkesztő házigazda politizálás helyett amúgy is „örömetesebb hallgatta”, ha vendégei irodalmi dolgokról vitatkoztak – adja tudtul Gyulai Pál –, vagy ha a hegedűvirtuóz Bihari János egy szép nótát húzott.³⁵ Mindamellett két „kedves és pezsgőéletű” irodalmi kör ez az 1810-es években, vendégszerető magánházak, irodalmi mozgalmak kiindulópontjai a „közvetlen érintkezés” s a „baráti poharazgatás megnyiható légkörében”,³⁶ amelyek szoros összeköttetést tartanak fenn egymással is, hiszen igen kevés eltéréssel ugyanazok az írók – köztük is kiemelten a „kazinczyánus triász” – látogatják asztalaikat.³⁷

Miként az 1810-es évek a Kazinczy-triászé és a Kultsár-házé, úgy az 1820-asok előbb Kisfaludy legénylakásáé, majd a Bártfay-szaloné. Az „új központ”, az Aurora-Kör (Kállaynál nagy K-val) ugyanis igazi „otthonra” ez utóbbiban lel.³⁸ Az elemeltebb dimenziókat árnyaló fordulatok itt is állandóak: „baráti poharazgatás”, „kellemes hangulat”, „jó társaság”.³⁹ A Bártfay-házban a kör tagjai „komoly és víg” társalgásban megvitatják az irodalmi kérdéseket, bemutatják saját műveiket és ösztönzik egymást a „nemzeti eszme

31 KÁLLAY Miklós, *A tudományos irodalom magyar szalonjai a múlt század elején*, Literatura, szerk. SUPKA Géza, 1927, 261.

32 Uo., 262. Vö. „Vitikovics, Kulcsár és Trattner házai képezték először Pesten a magyar irodalom salonjait.” CSAHÍHEN Károly, *Pest-Buda irodalmi élete 1780–1830*, I–II, Bp., Stephaneum, 1931–1933, 404.

33 KÁLLAY, *A tudományos irodalom...*, i. m., 262. Nem forráskritikai alapozású monográfiájában Fábri Anna is megjegyzi, hogy Kultsár rendezvényei „férfimulatságok”, a hölgyek tulajdonképpeni kizárásával. *I. m.*, 222, 271.

34 KÁLLAY, *A tudományos irodalom...*, i. m., 262.

35 GYULAI, *Vörösmarty életrajza*, i. m., 83. Fenyő István a Kultsár-ház kapcsán is így jelenet: „Barátságos poharazgatás, politizálás, irodalmi csevegés mellett kis kör születik, magja a további fejlődésnek.” FENYŐ István, *Az Aurora: Egy irodalmi zsebkönyv életrajza*, Bp., Akadémiai, 1955, 13.

36 KÁLLAY Miklós, *Bártfay Lászlóné irodalmi szalonja*, Literatura, szerk. SUPKA Géza, 1927, 318.

37 Uo., 246.

38 Uo., 318.

39 Uo., 319.

és kultúra lelkes ápolására”.⁴⁰ Bártfay felesége még fontosabb nőalak, mint Vitkovicsné: csakhamar „csillogó középpontjává” lesz Pest irodalmi életének, a „fenkölt szellem” és a „nagy irodalmi műveltség” „nemes szívvel” párosulva benne. Badics Ferencnél a „nagy műveltségű, lelkes, szeretetreméltó s finom társalgó” egyenesen – ezt is hallottuk már valahol – „összetartó kapcsa” a „legjelesebb magyar írók társaságának”.⁴¹ „Ő mérsekelte mindég a vita hevét”; már szintén ismerős módon ekkor lép minduntalan közbe a „női finomság”, a „minden kilengést mérséklő szépérzék”.⁴²

Az imént megidézett leírások mindegyikében felfedezhető összöveg-státuszában Toldy 1875-ös emlékbeszéde. A jelzők, a fordulatok, a hangsúlyok, a nézőpont és a modalitás egyaránt transztextussá teszi Kállay, Badics, Szvorényi, Gyulai, vagy éppen Tóth Dezső utólagos és kívülről álló változatait. E forrást ugyanakkor nem egyértelműsítik, ahogy más állításait sem hivatkozzák. Nem tudható, melyik tényállító proposíció mögött van egykori szerencsés résztvevő szóbeli beszámolója, avagy azóta eltűnő, akár feljegyzés értékű írásműve, a témakifejtések pedig egymást sem konkretizálják. Az a tény, hogy Sinka János visszaemlékezése ugyanakkor többeknél külön kiemelt és büszkén adatolt pretextus, rámutathat e szemtanú-irat társtalanságára, kivételességére. Hasonlóan népszerű az az igen érzékletes és beszédes vándormotívum, mely az öregedő, már bomlott elméjű Bajzáról szól, s mely Toldy Bajza-emlékbeszédéből és életrajzából kel útjára. Ki tudja, mi igaz belőle, de hatásos, s legfőképpen jellegzetes:

Emlékezetének táblája pusztá volt: rajta csak egy kép a multból, Kisfaludy Károlyé maradt meg, kinek neve, ha néha az övéi által kimondatott, a velőig ható zokogásra fakasztotta. Ekkor összekulcsolt kezeivel eltakarta arcát, s akadozó panaszából csak a feletti vigasztalhatatlansága volt kivehető: a miért, a haldokló által hivatva, őt többé életben nem találta.⁴³

Az információéhség hatalma, illetve az informátlanság, vagy dezinformáció (akár forráskritikai) veszélyei ugyanakkor már a kortársak között is probléma. Szemere Pál például a „mende-mondák Alsatiájáról” beszél egyik 1834-es levelében,⁴⁴ az „Alzaták” „vezéréként” kicsivel később Fáy Andrást azonosítva.⁴⁵ A névről Bártfay mesél Kölcsynek egyik 1833-as levelében, az utókor is ezekből a sorokból tudhatja, mi igaz a mende-mondából.⁴⁶ Azon túl, hogy regisztrálhatjuk, az „Alzaták” valóban léteztek, a

40 HEINRICH, i. m., 25.

41 BADICS Ferenc, *Bajza József életrajza* = BAJZA József összegyűjtött munkái, s. a. r. BADICS Ferenc, I, Bp., Franklin, 1900, 40.

42 KÁLLAY, *Bártfay Lászlóné...*, i. m., 320–321.

43 Idézi BADICS, i. m., 129. Alakváltozata: „[Bajza] harcban megörölt szelleme nem bírta el már e nagy fájdalmak, e végletes indulatok gyötrelmét. 1855. nov. 21-én öntudatának egy tiszta percében titkolózó családját kijátszva még beáll nagy barátja, Vörösmarty temetési menetébe, később a multból már csak Kisfaludy Károly él emlékezetében, akinek neve említésekor mindannyiszor velőig ható zokogásra fakad.” TÓTH, i. m., 48.

44 Szemerei SZEMERE Pál *munkái*, szerk. SZVORÉNYI József, I, Bp., Franklin, 1890, 256–257.

45 KÖLCSEY Ferenc, *Levelezés: 1834–1836*, kiad. SZABÓ G. Zoltán, Bp., Balassi, 2015 (Kölcsy Ferenc Minden Munkái), 66.

46 „Nem tudom, tudod e Kedves Ferim, mit teszen az az Alsatia? – Scott Walter [...] leírja Londonnak a’

Bárfay-szalón tagjai nevezték el magukat játékos öniróniával így, egy már érintett jelenség újra feltűnik itt: annak a bizonyos „víg kedélynek” a relevanciája. A levél azzal ér véget, hogy Bárfay tudatja címzettjével, közös barátjuk, Helmeczy Mihály ma nála van „káposztás galuskára”. Az étel (és az ital) reáliái tehát folyamatosan ott vannak a beszédhelyzetekben, s ha jobban szemügyre vesszük forrásainkat, azzal szembesülhetünk, hogy sokkal inkább jelen vannak – és nemcsak Vitkovicsot illetően –, mint azt eddig a vonatkozó szakirodalom hangsúlyozta. Egy szikárabb és elvontabb intézménytörténeti, vagy akár egy irodalmi fejlődéstörténetet feltételező magasztosabb metanarratívában nyilván kevésbé talál helyet magának az efféle távlat, folyamatos és szerves jelenléte azonban mégiscsak azzal a belátással provokálhat, hogy bőven szólt ez az Akadémia-előtti hőskorszak a gyomor gyönyöreiről, egyébként bizonyára igen lelkes, vidám magyarok közös szórakozásairól is, a koncepciózus és szellemű tervezések heroikumai, illetve az igényes szalonélet kiépülése mellett.

Kalla Zsuzsa Toldy emlékbeszédének elemzésekor azzal magyarázza a nyomatékos kitérőkben megjelenő hölgy-reprezentációkat, hogy Toldy szalonértelmezésének definitív jegye, miszerint annak nő által irányított „szellemi központnak” kell lennie, európai mintára.⁴⁷ A Vitkovics-szalón viszont „szellemi központnak” túlon túl vidám és borgőzös, a Kultúr-házban meg nincs háziasszony. A szalon definitív funkcióját e tekintetben csak az egy Bárfay-ház elégíti ki, erről írva pedig Kállay Miklós például csak még inkább meghatódik, s (talán öntudatlanul) helyesírást váltva az addigi ’szalon’-okból hirtelen elemeltebb, decens *szalón* válik nála.⁴⁸

A forrásokban mindazonáltal sokkal bővebb anyag akad a kevésbé igényes „szalon-életéről”, mint azt eddig hangoztattuk. Sőt, tulajdonképpen több nyom akad ez ügyben, mint a konkrétabb tervek, kifejtett, netán jegyzőkönyyszerű vélemények, egyáltalán a „komolyabb” dimenziók bárhogyan is fennmaradt megőrzéseiből, azok minden retrospektív, hagyományápoló kihangsúlyozása ellenére. Degré Alajos pár soros, ám sokatmondó visszaemlékezése mintha ennek az egész jelenségnek a kicsinyítő tükre lenne:

Többször néhányan – leginkább írójelöltek s kezdők – társainktól titokban elszakadva, a Csigához mentünk estelizni, hol egy nagyobb kerekasztal közelében iparkodtunk helyt foglalni. Aztán a kerekasztal is megnépesült [...] És mit hallottunk? Vörösmarty elmondta, miként gyártja szivarait, hogy készíti a pezsgőt, s milyen jó töltött-káposztát evett tegnap Döbrentey Gábornál. Egész más társalgást vártunk, azt hittük, irodalmi

17. században volt egy részét, melyet akkor Alsatiának hívtanak [...] ’S azon Londoni Alsatiában mind azok, kik duellum, adósság, ’s egyéb csínok miatt lappangani, azaz nyugalomban lenni, akartak, ott kerestek, ’s találtak menedéket. – Ezt tehát magyarázatul, ha jövendőben Alsatákról találnék szót ejteni, hogy tudhassd édes Ferim, hogy azok alatt Lumpen-Gesinde! [csöcselék] értetik. – A’ Londoni alsaták néha napján részegeskedni, civakodni etc. etc. szerettek, ’s valljon mind ezen tisztas czimek nem illenek e reánk?” Kölcsv. III, 412–413.

47 KALLA Zsuzsa, „Mivé egykor talán lehetni álmodoztam”: A naplók és Bárfay = BÁRTFAY, i. m., 512. Vass Bertalan szerint Vitkovics nejről például Gyulai emlékezik meg igen szépen Vörösmarty-életrajzában; i. m., 159. Hozzátehetjük: ismerős megoldásokkal.

48 VÖ. KÁLLAY, Bárfay Lászlóné..., i. m., 322.

vagy tudományos vitát fogunk hallani. Csak úgy ámulva néztünk össze, hogy ezek a nagy szellemek is beszélnek oly tárgyakról, mik a közönséges emberek körébe valók.⁴⁹

Bajza egyik, Fáy Andrásához írt levelében erősen mentegetőzik, hogy nem megy másnap ebédjére, mert a fűszeres étel és a füst ártana most gyenge gyomrának,⁵⁰ máskor meg szeretettel hívja őt Vörösmartyhoz egy kis esti „farsangi fánkra”.⁵¹ Persze Vitkovics, a bő vérű szerb van legsűrűbben a képben, aki a csókos menyecskéket is gyakrabban emlegeti levelezésében, Kölcsey testi aszkézisét, „nőt lenségét” pedig egyszerűen nem tudja megérteni.⁵² De a legkomolyabbak egyike, a mord tudományú Horvát István sem veti meg a könnyedebb társiaságot, farsangban a Hét Választó Fejedeleme nevű fogadóba jár mulatni,⁵³ egyébként is szenvedélyes táncos,⁵⁴ azt pedig imádja, amikor Vitkovics énekel.⁵⁵ Az is beszédes ugyanakkor, amikor Horvát úgy fogalmaz barátainak, hogy míg azok csak „ettek ittak”, ő összehozta saját dédelgetett zsebkönyvét, a *Magyar Dámák Kalendáriomát*.⁵⁶ A bor mint az illető kontextus metaforája pedig nemcsak a fentebb idézett kéziratos Toldy-jegyzetben kerül elő igen konkrétan: „Májusban ittál e’ Jantsid egészségére. Mi ugyan: Markos, Strászai Jantsi (vivát) a’ poharakat üresíteni fogjuk még a’ Istók váli egészségére is. *Apropos* vivát Markovits Muki! – Bár a’ Pesti maganyodban tokaiszhatnánk *triumviraliter!*”⁵⁷ A Horváttal közös tokajizásra vágyó barát, Ferenczy János személye egyben átvezet a 19. századi „fővárosi” társulástörténeti kezdetek világába is.

Címek, nevek, kezdetek

A szakirodalom nemigen foglalkozik vele – talán mert kiesik Toldy látóköréből –, de Horvát nem csupán a Kazinczyval történő megismerkedés óta részese „nemzetépítő-kultúraalakító” egyesüléseknek. Horvát egyetemi baráti köre triumvirátusnak nevezi magát, „hármastársaságnak” a „haza ügye, a Literatura előmozdítása, s az Emberiség

49 DEGRÉ Alajos, *Visszaemlékezéseim*, I, Bp., Pfeifer Ferdinánd, 1883, 69.

50 BAJZA, *i. m.*, 433.

51 *Uo.*, 434.

52 VÖ. KAZINCZY Ferenc *Levelezése*, I–XXI, s. a. r. VÁCZY János, Bp., Akadémiai, 1890–1911; XXII, s. a. r. HARSÁNYI István, Bp., Akadémiai, 1927, XXIII, s. a. r. BERLÁSZ Jenő, BUSA Margit, Cs. GÁRDONYI Klára, FÜLÖP Géza, Bp., Akadémiai, 1960, XXIV, s. a. r. ORBÁN László, Debrecen, Debreceni Egyetemi, XXV, s. a. r. SOÓS István, Debrecen, Debreceni Egyetemi (Kazinczy Ferenc Összes Művei; a továbbiakban: KazLev), VII, 363. (1810. ápr. 12.).

53 *Horvát István és Ferenczy János levelezése*, s. a. r. SOÓS István, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet, 1990, 233.

54 KÁLLAY, *A tudományos irodalom...*, *i. m.*, 262; BERKESZI, *i. m.*

55 1806 febr. = *Horvát István és Ferenczy János...*, *i. m.*, 308. A dal erős motívumához lásd még Bártfaytól: KÖLCSEY Ferenc, *Levelezés II: 1820–1831*, s. a. r. SZABÓ G. Zoltán, Bp., Universitas, 2007 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái), 203–204.

56 Naplójából idézi: VASS, *i. m.*, 209.

57 Ferenczy Horvátnak, 1807. máj. 16. *Horvát István és Ferenczy János...*, *i. m.*, 114.

nemes terjesztése érdekében”.⁵⁸ Később ebből alakul ki Horvát, Ferenczy és Vitkovics hármasa, majd Szemere becsatlakozásával, Ferenczy kihullásával az a kis csoport, melyet aztán Kazinczy ruház fel sajátos jelentőséggel:

Hogy a' Pesti Triásomnak írtam Uram Öcsém eránt, azt ezektől tudja, a' mint leveléből értem. Használja Uram Öcsém ezeknek barátságokat, 's egyik a' másiktól kapjon lángot, egyik a' másikánál gyújtson gyertyát. Én Horváttól, Vitkovicstól, Szemerétől, Fáytól, Kölcseytől, kiket egy igen szerencsés történet hívott egygyűvé, igen sokat várok. Göttinga jut eszembe, midőn Boie, Voss, a' két Stolberg, Bürger, Miller és Hölty ott gyűltek össze, ott lettek egymásnak barátjaikká. Adja Isten, hogy ez a' Pesti ötség (nem többé háromság) is ugyan olylat szüljön a' Magyar literaturának.⁵⁹

Kazinczy 1810 tavaszán már láthatóan a göttingeni költőtársaság, az ún. Göttinger Hainbund mintájára gondolkodik fiatal pesti híveiről. Nem lényegtelen adalék, hogy ez év januárjában már egy saját költői zsebkönyv kiadásán morfondírozik – mintegy bő tíz évvel az Aurora megjelenése előtt –, szintén német példa, jól valószínűsíthetően a *Göttinger Musenalmanach* nyomán.⁶⁰ Pesti hármását mindazonáltal szárnyaira veszi a szakmai utóélet, az „irodalom s hazafiság nagy bajnokai” lesznek a széphalmi mester „nagy szellemének” hatása alatt,⁶¹ mely már akkor „éleszté az egyesületi szellemet”, mikor annak „hatalmát” még nem is ismerték.⁶² E hármasság (összé Kazinczy vágya ellenére sohasem duzzad) a tudós társaságok hiányát hivatott kitölteni a kor fővárosában, miképpen – hangzik Vass Bertalan párhuzama – az Aurora voltaképp az Akadémiát készíti elő.⁶³ A pesti triász Kultsár, Bártfay, és természetszerűen Vitkovics asztalának is rendszeres vendége, „szépítve, hasznosítva” a társas életet.⁶⁴ Horvát István különösen aktív, naplói tanúsága szerint Kultsárnál gyakorlatilag mindennapos látogató, de naponta körbejárja más barátait is: közéleti informátor és kulturális propagátor egyben.⁶⁵

⁵⁸ *Uo.*, 9. Vö. 1804 okt., *uo.*, 16.

⁵⁹ *KazLev.* VII, 343. (Kölcseynek, 1810. márc.)

⁶⁰ „Ha Musenalmanachot más nem kezd, én magam kezdek jövő esztendőre; a' versek mellé literatúrai tudósításokat is rakván.” *KazLev.* VII, 224 (Döbrentei Gábornak, 1810. jan. 22.). A göttingai Musenalmanachok már az ifjúság éveitől Kazinczy nagy kedvenceivé válnak, *Heliconi Virágok* c. verseskötete például (musen)almanach-funkciójában lesz fontos számára, maga Göttinga pedig viszonyítási pontként élete végéig fontos marad. Miként pesti híveit magyar Hainbunddá fantáziálja, éppen úgy tesz csaknem húsz év után a Bártfay-szaloni társaságával is: „Bártfaynak, 's minden tekintetben olly igen tiszteletes hitvesének szép vacsorájiknál, 's a' legszebb, a' legszabadabb egyességben [...] 'S elnézvén a' választottak' e' seregét, kedves reménnyel tölte el az a' gondolat, hogy a' mit a' Német Literatúra nyere az által, hogy a' Klopstock' két neveltje Stolberg Christián és Friedrich-Leopold, Bürger, Voss, Miller, Boie, Hölty, egy időben valának Göttingában, a' miénk is meg fogja az által hogy ezek most itt.” *KazLev.* XXII, 423. (Guzmics Izidornak, 1829. máj. 27.)

⁶¹ Vass, *i. m.*, 150–151.

⁶² *Uo.*, 154.

⁶³ *Uo.*

⁶⁴ *Uo.*, 161.

⁶⁵ *Horvát István és Ferenczy János...*, *i. m.*, 9; *Mindennapi: Horvát István pest-budai naplója 1805–1809*, szerk.

Horvát István húzónévnek számít tehát a triászban,⁶⁶ a kis koalíció konkrétabb eredményeit azonban nemigen képes adatolni az irodalomtörténeti hagyomány. Azt a bizonyos Amalthea című „tudományos Journalt”, melyet a hármass állítólag annyira tervezget, de melyet a „Miből?” kérdése mindig megakaszt, Kazinczy ösztönzi, ideologizálja át a távolból, elnevezését is ő szolgáltatta.⁶⁷ Bár 1809 elején mennek a híradások, hogy a pestiek lassan már rajta vannak az ügyön,⁶⁸ majd, hogy Szemere már fordítgat is bele,⁶⁹ márciusban érkezik Vitkovics tudósítása, hogy Horvát rendkívül elfoglalt, nem biztos, hogy bármi lesz a dologból,⁷⁰ s a kezdeményezés szépen el is hal.⁷¹ Ötletszerű, hamvába holt plánumokból van ekkoriban elég, s a témában Szemere különösen ügyesnek mutatkozik. 1809-ben Muzarion címmel tervezget egy szépirodalmi periodikát (párhuzamosan Döbrentei Múzsák Almanakjával), majd 1810 őszén már Aurorájába (!) gyűjt költeményeket, melyet az egész triász támogat, s nagy áldomást isznak rá.⁷² 1811 januárjában úgy látszik, két „magyar Journal” is fog indulni: Döbrenteié és Szemeréé, aztán 1813 tavaszán ez utóbbi tizennégy ívnyi aurorás kéziratcsomóját átadja az induló Döbrentei-féle Erdélyi Múzeumnak.⁷³ A folyóiratalapító láz 1812-ben Kultsárt is eléri, de találmányát, a *Lehel' kürtje* címet meghallva Kazinczy például csak a hasát fogja.⁷⁴ Jankovich Miklós 1818 áprilisában azt indítványozza, hogy a Tudományos Gyűjtemény mellett jelenjék meg évenként egy „mulatságos gyűjtemény” is Nefejejs címmel a bécsi Aglaja mintájára, majd 1821 januárjától, vagyis mintegy tíz hónappal az első Kisfaludy-Aurora megjelenése előtt Trattner e helyett kezdi el kiadni a Szép-Literátúrai

TEMESI Alfréd, SZAUDER Józsefné, Bp., Tankönyvkiadó, 1967, 29. Vö. még: „[Horvát] szinte naponta végiglátogatja ismerőseit, s ezeket fiatalos fontoskodással mind rögzíti is.” *Uo.*, 34.

- 66 Vö. a Ferenczyvel való levelezését sajtó alá rendező Soós István jellemzésével: „a tudománytörténeti emlékezetünkben bizarr figuraként élő [...] történetírón kívül létezett egy másik Horvát István is. A nemzeti hagyományok ápolásáért lelkesedő, a magyar nyelvűségért rajongó, a polgári átalakulásért, a magyar társadalmi és gazdasági fejlődésért síkra szálló, kritikus szellemű irodalomszervező”. *Horvát István és Ferenczy János...*, i. m., 9.
- 67 „Estve felé ősze Szemerével Vitkovitsnál; Ő beszéle: hogy Kazintzi Ferentz Úr [...] mind a' hármunkat egy Amalthea nevű Havi Irás kiadására kisztet: azt vetvén tüzelésül biztatásához: hogy így a' Nagy Révainak egykori elmaradott szándéka némüképen kipótolatnék. [...] Ujra a' Tanácskozáshoz ültünk: de ujra a' Nyomatás költségein akadunk fen.” 1809. január 9., Horvát, i. m., 379–380.
- 68 Vö. Vitkovics jelentésével 1809 februárjából, mely szerint lassan hozzákészülnek a laphoz Szemerével és Horváttal, de lassan haladnak, „minél izletesebbre” szeretnék „érlelni”, Kazinczy jobbító tanácsival pedig majd csak azután „fűszerezik”. *KazLev.* VI, 213.
- 69 *Uo.*, 256–257.
- 70 *Uo.*, 275.
- 71 A témáról lásd még: KÁLLAY, *Irodalmi szalonok...*, i. m., 246; SZEMERE, i. m., 11–12; VITKOVICS, i. m., XVI, CSAHIHEN, i. m., 75.
- 72 Az ezt rögzítő levél megintcsak igen beszédes: „Szemerémet szállásomra édesítettem telelni, a ki is míg én nagy főtöréssel, és gyomorháborgással replicázok, *Aurora* név alatt kiadandó Évi Irást készít [...] A' leghívebb szívű Leánykának édes keble legyen bére ezért. [...] Az *Aurorának* múlt Vasárnap az én jámbor Aszszonyomnál Triásod Virággal egyetemben ártatlan Vígssággal meg itta az áldomását. Adgy Isten, hogy olly kelete legyen, mint akkor a bornak vala!” *KazLev.* VIII, 216. (Vitkovics, 1810. dec. 25.)
- 73 SZEMERE, i. m., 13; CSAHIHEN, i. m., 75; *KazLev.* VIII, 195, 200 (a levél egy Kultsárnál lezajló tervezgető-vacsoráról literatúri találkozóról is beszámol [Szemere, 1810. dec. 10.]); *KazLev.* X, 308.
- 74 *KazLev.* X, 171.

Ajándékot, melynek egyik szerkesztője Szemere Pál.⁷⁵ A pesti triász együtt tehát tulajdonképpen semmit nem hoz létre, csupán névleg hatékony, inkább jelez, mint jelent valamit, 1821-re, az Aurora megindulásának idejére pedig teljesen szétesik a források információmorzói alapján.⁷⁶

Van itt tehát némi diszcrepancia a recepciótörténetben élő magasztos Kazinczy-triumvirátus és a források nagyon is hétköznapi triádja között. Ennek a különbségnek a tükrében talán könnyebb mit kezdeni az ilyesféle Horvát-mondatokkal, melyek zavarbaejtőek még akkor is, ha talán a januári jég a megoldás: „Vatsora után, majdnem mindennapi szokásom szerint, az Atyám szállására tsúszunk másztunk Ferenczyvel.”⁷⁷ De ehhez a bejegyzéshez is hanyagolhatjuk a recepciótörténet elemeltebb vonulatait: „Tíz órakor bekopogott hozzám Vitkovits Mihály barátom olyan jelentéssel: hogy ma nálom fog háltni. Örömet vettem ajánlását. Sokszor el háltunk mi már együtt silány tollas Parnaszszusomon annélkül: hogy a’ Muzsa szüzekről álmodoztunk volna.”⁷⁸

A *stylus sublimis* és *humilis* retorikai „ollójára” emlékeztető éles különbség forráskritikai jellegű zavarokat mutat, s a legendaképződés, a tudatos múltkitöltés és eszményítés nyelvi alakzatainak, poétikai figuráinak hatalmára figyelmeztet, a *mediocris* minden jele nélkül. A továbbiakban olyan egyéb forráskritikai zavarokra mutató példák következnek, amelyek egy-egy irodalomtörténeti jelentőségű kérdés megválaszolására irányulnak, de rendre aporisztikusságokhoz vezetnek el a megoldásban.

Apóriák: keresztelő

Az Amalthea cím már 1793-ban felbukkan Kazinczynál egy Csokonaihoz írt levélben.⁷⁹ Mint láthattuk, tizenhét évvel később ezt a címet ajánlja a lapalapításhoz pesti „triászának” is. Kazinczy mindenesetre még 1824 tájékán is ébren tartja a gyermek Zeuszt tejével és mézzel tápláló kecske-nimfa, Amalthea allegóriáját, Dessewffy Felső Magyar Országai Minervája, ha rajta múlik, ezt a címet kapja. Dessewffynek decemberben azzal érvel, hogy már van egy „Magyar Minervánk”, illetve a németeknél is van már Minerva című folyóirat, vagyis a nevezet el van koptatva,⁸⁰ pár nappal később pedig másnak is kijelenti, hogy „folyóírásnak nem lehet jobb neve Amaltheánál”.⁸¹ A következő év elején aztán Dessewffy azzal tesz pontot az ügy végére, hogy Kazinczy tudtára adja

75 CSAHINEN, i. m., 81; WALDAPFEL József, *Ötven év Buda és Pest irodalmi életéből 1780–1830*, Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1935, 256–257.

76 Szemere Kazinczynak 1821 februárjában: „életemnek ismét új küzdés-periodja kezdődik: a’ Literatori barátságtól való elszakadás.” KazLev. XVII, 410. Fenyő István úgy tudja, a triász 1809-ig Kultsárhoz jár, utána pedig Kultsár és Kazinczy elhidegülése miatt pártolnak át Vitkovicshoz. I. m., 14.

77 HORVÁT, i. m., 80. (1805. jan.)

78 Uo., 109. (1805. márc.)

79 „[...] az Amalthaea ki nem jött”. KazLev. II, 327.

80 Vö. „Az a’ Minerva csak azért sem jó, mert már van Magyar Minervánk, ’s a’ Németek közt is van Minerva folyóírás. Und der Nahme ist abgenutzt.” KazLev. XIX, 249–250.

81 KazLev. XIX, 257.

felesége véleményét, mely szerint senki nem fogja érteni, mi is az az Amalthea, a Minerva ellenben ismerősen cseng majd a publikum számára.⁸²

A rövid életű Aspasia folyóirat címét – mely 1824-ben jelenik meg Kovacsóczy Mihály szerkesztésében, s egyfajta ellen-Auroraként él az irodalomtörténeti köztudatban – szintén Kazinczy indítványozza,⁸³ Kovacsóczy eredetileg a Psyché megoldást gondolta ki.⁸⁴ Az Igaz Sámuel-féle bécsi Hébe története hasonló: első címe nemes egyszerűséggel Zsebkönyv, de Kazinczy már 1822 februárjában utal rá egyik levelében, hogy ez így nem maradhat.⁸⁵ Az ifjúság görög istennőjének nevét ő tanácsolja Igaznak, s a levelezés tükrében megint csak az látszik, hogy ez is már jó ideje a tarsolyában van: „A’ Hebe jó név a’ Románoknak, ’s Asszonyi szíveket mívelni akaró írásoknak” – írja már tizenégy évvel korábban, 1808-ban Kis Jánosnak.⁸⁶

Azon túl, hogy Kazinczy láthatóan kimeríti a keresztapa fogalmát, azt érdemes észrevennünk, hogy a „keresztvíz” motívuma és fontossága mennyire jelen van a szakirodalmi utóéletben. „Az írók Kisfaludy Károly és az Auróra köré kezdtek gyülekezni, amelyet pedig még Vitkovits házában tartott keresztvíz alá Szemere Pál”⁸⁷ – írja Kállay Miklós. Gyulai Pálnál: „[a Tudományos Gyűjtemény és az Aurora] mind kettő a Kultúr és Vitkovics estélyein született és tartatott keresztvíz alá”⁸⁸ A motívumáramlás origója újra Toldy emlékbeszéde: „Kisfaludy az Aurórával, mely különben még itt [Vitkovicsnál] tartatott keresztvíz alá Szemere által, egy új középpontba kezdé gyűjteni maga körül az új erőket[.]”⁸⁹ Toldynak talán maga Kisfaludy mesélte el egyszer az Aurora címadásának történetét, mindenesetre nincs róla több tudomásunk, még utalásunk sincs; Toldy mondja.

A Szemere-féle Aurora 1810 októberében kerül képbe név szerint⁹⁰ – aztán hírt ad róla bővebben Kazinczynak két hónappal később Vitkovics is⁹¹ –, az elnevezés eredete azonban adatolhatatlan. Bár a müncheni német Aurorát⁹² már 1809-ben szeretve emlegeti a Kazinczy-levelezés,⁹³ s az később is fel-feltűnik elismerőleg, eldönthetetlen, hogy ennek hatására keresztel-e Szemere. Hogy Vitkovics annyira lelkesen újságol, arra enged következtetni, hogy Kazinczyt külön tájékoztatni kell az új fejleményekről, ám eredhet abból is, hogy Vitkovics számára nem ismeretes, a széphalminak előzetesen mennyi része van a tervből. Mindazonáltal Szemere tudott dologként beszél Aurorájáról mesterének már az első említéskor is, kommentár nélkül.⁹⁴

82 Uo., 269–270.

83 „[...] az Aspasia nevet Kovacsóczynak tanácslám, ki effélet szándékozik kiadni.” Uo., 30 (Dulházy Mihálynak, 1824. febr. 9.).

84 Uo., Váczy János 4333. jegyzete. Vö. WALDAPFEL, i. m., 283, BADICS, i. m., 13.

85 KazLev. XVIII, 37.

86 KazLev. V, 266.

87 KÁLLAY, *Irodalmi szalonok...*, i. m., 249. Máshol: „Az Aurorát még Vitkovits egyik vacsoráján tartotta keresztvíz alá az a Szemere Pál, akit később a Kisfaludy körből sokszor támadtak.” KÁLLAY, *Bárfai Lászlóné...*, 318.

88 GYULAI, *Vörösmarty életrajza*, i. m., 85.

89 TOLDY, i. m., 221.

90 KazLev. VIII, 195.

91 Uo., 216.

92 *Aurora: eine Zeitschrift aus dem südlichen Deutschland*, München, 1804-től.

93 KazLev. VI, 204. (Rumy Károly Györgynek, 1809. jan. 30.)

94 Vö. „Kézírásban lévő verseiből Horvát nyújtand néhány darabot Aurórámba.” KazLev. VIII, 195.

Ugyanígy áll a helyzet Kisfaludy almanachjával. Meggyőzően soha senki nem fejtette mindedig még meg, miért is az Aurora cím. Hogy a hajnal(hasadás) konnotációjával a lap „avantgárd” jellegét kívánja-e az új vezér hangsúlyozni, az új kezdet, a fény minden tudatos jelentésárnyalatával együtt, vagy csak szimplán „neoklasszicizál”, vagy éppen séggel beáll abba a sorba ő is, amelybe oly sokan a korban, melynek fényében német mintára lesznek nálunk is Flora, Laura, Urania, Aglaja című sajtótermékek. Vagy valóban csupán arról van szó, hogy nemes egyszerűséggel átveszi Szemere ellenőrizhetetlen eredetű, s meg nem valósuló ötletét, mely kapcsán annyi tudható azért, hogy első verspublikációja ebben jelent volna meg Kisfaludynak.⁹⁵ Kisfaludy első címváltozata a Gizella⁹⁶ volt, ideologikus emlékként az első magyar királyné személyének (s talán a könnyebb uralkodói engedélyeztetés okán is), mely ötletnek kivételesen nyoma sincs a Kazinczy-levelezésben. Mindenesetre Waldapfel József például biztos benne, hogy Kisfaludy a Gizella után Szemere hatására változtat Aurorára,⁹⁷ a legújabb állásfoglalás a kérdésben viszont éppenséggel ellenkezőleg érvel.⁹⁸

A fennmaradó források mátrixa alapján nem állapítható meg kritikai igénnyel, hogy mi volt az Aurora címadásának motivációs háttere. Felelősséggel – hacsak nem kerül elő valamilyen dokumentum – soha nem válik megválaszolhatóvá e keresztlő kérdése.

A helyzet kísértetiesen hasonlít Belezsnayné szalonjának, az „első magyar irodalmi szalonnak” az esetére, amelyről Szilágyi Márton nemrég meggyőzően bizonyította, hogy valós létéről igazából nem tudunk semmi konkrétumot, de – mint összegez – „a párhuzamok és kontextusok felsorakoztatásával talán azért ehhez a problémához is közelebb jutottunk. S alighanem szegényebbek lettünk egy legendával”.⁹⁹ Tanulmánya pedig, az Aurora szervesként felmutatott előzményeinek e dolgozatban megkísérelt relativizálásával együtt, akár az Aurora-kör egész témáját is nyugtalanítóan érintheti.

95 Vö. „Himfynek testvér öccse, Felhadnagy Kisfaludy Károly is, nálam mutatta be verseit.” KazLev. X, 212 (Szemere, 1812. dec. 29.). Vö. még *uo.*, 308.

96 KÖLCSEY II (...), *i. m.*, 24. (Szemere, 1820. dec. 4.)

97 Az első magyar királyné neve Gizella, ez volt az első címverzió ennek hatására, de aztán a „Szemerétől egykor az ő közreműködésével tervezett évkönyv címét választotta”. WALDAPFEL, *i. m.*, 270.

98 „A gyűjtemény névazonossága Kisfaludy Károly későbbi almanachjának nevével nem meglepő. [...] A korszak zsebkönyveinek, almanachjainak sok esetben antik női nevet adtak, mint például az *Aurora* (volt bécsi, német nyelvű verziója is), *Cornelia*, *Minerva* vagy épp a *Penelope* [...] Nem valószínű a közvetlen kapcsolat Szemere Pál kezdeményezése és Kisfaludy Károly almanachja között, sokkal valószínűbb, hogy az azonosság véletlen, egyszerűen a kordivat sugallatára született.” BOLDOG-BERNÁD István, *Levelek tükrében: Kisfaludy Károly és Szemere Pál kapcsolata = A két Kisfaludy: Tanulmányok*, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, Balatonfüred, Tempevölgy Könyvek, 2016, 11. jegyzet.

99 SZILÁGYI Márton, *Belezsnay Miklósné Podmaniczky Anna Mária irodalmi szalonja: legenda és valóság*, ItK, 119(2015), 777. A dolgozat meggyőzően vezeti le, hogy a Belezsnay-ház szalonszerű működéséről semmit sem tudhatunk, inkább van szó itt egy hagyományos vendégfogadó nemesi házról, amelyben társas ebédek és társas vacsorák folynak ugyan, de melyben nincsenek irodalompártoló mecénás házigazdák, sőt, a Podmaniczky család egyik tagjánál sem mutatható ki ilyen.

Apóriák: szóbeszéd

Csahihen azt írja, „Kisfaludy Károly úgy észlelte, hogy hazánk két évkönyv[r]e még »nem nőtt fel«, ezért arra akarta rávenni a Hébe szerkesztőjét, Igaz Sámuel, hogy egyesítsék vállalatukat. Igaz nem is ellenkezett, de a »vetélykedés és a dicsőség szerepét« mind a kettőt lemondatta tervéről.”¹⁰⁰ Csahihen interpretációján érződik némi, a szakirodalomban megszokott kisfaludyánerség, de végeredményben ő sem tud dönteni az Aurora–Hébe-ügyben, mert eldönthetetlen, ki hol várt vagy nem várt a másikkra, illetve vezette félre a másikat. Igaz Sámuel Kazinczy előtt Kisfaludy inkorrekttségét kommunikálja, ugyanakkor bár azzal az indokkal egyezik bele az egyesülésbe, hogy „kevés a reménye” a folytatásra, tehát feltehetően anyagi gondjai vannak, azért mégiscsak megjelenik 1826-ig minden évben a zsebkönyve. A rendelkezésre álló forrásokból kikövetkeztethetően ő sem áll meg egy pillanatra sem a szerkesztéssel, továbbá egyébként sem tudni, hogy a Tudományos Gyűjtemény egyik redaktora, bizonyos Prepeltitzay Sámuel ügyvéd miként ad át szóbeli üzeneteket.¹⁰¹ Bajza azt írja erről Toldynak, hogy Prepeltitzay először Kisfaludy üzenetét viszi a két almanach egybeforrasztásának ajánlatáról, amire Igaz a visszaüzenetben azt írja: tíz zsebkönyv hasznosabb kettőnél (Igaz nem így kommunikál Kazinczynak), azonban nyitott Kisfaludy indítványaira. Igaz azonban valótlanságokat kap Kisfaludyról, „szörnyű” dolgokat, mert „rossz kezekben” forog: „Inkább hallotta volna felőlem azokat, miket K[ároly]-ról hisz. Hitted volna hogy K[ároly]-ról is lehet kedvetlenül ítélni?”¹⁰² Rosszat *hallani* azért kényelmetlen, mert már a kortárs jelenben is nehéz megítélni érvényességét, nemhogy kétszáz év távlatából. Az Aurora-történet szövegnyomai jó pár helyen tartalmazznak efféle szóbeliségre hivatkozó, tehát forráskritikailag eleve problematikus kulcsmomentumokat.

„A’ Tekintetes Úr ezt a’ kis kört (Döbrentei után) *komondor fajnak* is nevezte, de ez a’ kis kör mind ezen beszédek szavánál hagyta, mert lehet, hogy nem valók, lehet hogy csak mendemondák voltak (mint a’ *mindenben minden lenni akarás*) ’s mendemondákon felakadni magához illetlennek hitte”¹⁰³ – írja Bajza Kazinczynak, talán őszintén, kapcsolatuk igencsak megromló végfázisában, fontos aspektust emelve ki. „Hallád talán Toldytól, a’ mit Toldy ír nekem, melly veszedelemben ejte engem egy haszontalan mendemonda. Azt mondák, Toldynak e vagy Bajzának, hogy én kéméletlen szóllék Bajza felől [...], Bajzát mint író és Embert inkább szeretem, mint hogy felőle kéméletlenül szóllhassak. Én ha gyengeséget látnék is azokban, a’ kiket úgy szeretek mint a’ szent

100 CSAHIHEN, *i. m.*, 138.

101 Vö. „Kisfaludy Károly Úr a’ múlt ősz elején azt adata tudtomra, hogy társaságomban kívánná ezentúl folytatni a’ Zsebkönyveket vagy Almanakokat. Válaszom hozzá Prepeltitzay Sámuel által ez vala: óhajtanám mind kettőnek folytathatását, de fájdalom, kevés hozzá reményem, ’s így kész vagyok ajánlásának elfogadására. Mind vártam tulajdon levelét, ’s magát ígérete szerint. Feljön Aurórákkal, ’s nekem harmadik kéztől kell vennem ajándék szép könyvét.” KazLev. XVII, 578–579 (Igaz, 1821. dec. 21.).

102 Bajza József és Toldy Ferenc levelezése, s. a. r., jegyz. OLVÁNYI Ambrus, Bp., Akadémiai, 1969 (a továbbiakban: BAJZA–TOLDY), 58 (1823. okt. 16.).

103 KazLev. XXI, 488–489. (1831. márc. 11.)

kört (Kisfaludyt, Vörösmartyt, Stettnert, Schédelt, Bajzát, Helmechtyt), hallgatnék sajnálkozva, de kéméletlenül bizonyosan nem szóllanék¹⁰⁴ – fogalmaz öntudatosan Kazinczy Bártfaynak két évvel korábban, éppen a lappangó információáramlás ellenőrizetlenségének veszélyét domborítva ki.

A Bajza–Kazinczy viszony már 1826-ban áttételesnek mutatkozik. Bajza így ír Toldynak, szintén a szóbeli kommunikáció informáltságára hagyatkozva: „Ha írsz neki tiszteled nevemben [Kazinczyt]. Ő minden emberek által a kik azon tájról jönnek ide mind üdvezel, de levelre nem felel. Azt mondá egy valaki, a ki hozzá egy órányira lakik Abaujban, hogy én különös nagy becsben állok előtte.”¹⁰⁵

„Kölcsi darabjait Kovacsóczy, a mint nekem látszik, Szemere által bírja; s Szemere hamisságból nem adta már régen Kisfaludinak; Szemere mindenkép segíti Kov[acsóczy]-it; s Kovacsóczy, a mint Kisfalud hallá valahol, azt mondta, hogy Kisfaludit sebibe fogja fogja dugni Aspasiájával”¹⁰⁶ – újságolja 1824 tavaszán Toldy, de az informátor megintcsak a „valaki”. Toldy „fable convenue”-nek, téves információkon alapuló szóbeszédnek nevezi szónoklatában az Aurora Kisfaludytól eltérő eredeztetését, az annak életét feldolgozó munkában ugyanakkor nem teljesen ugyanúgy mesél ő sem.¹⁰⁷ De az illető munkában az oralitás dimenziója akkor is előkerül, amikor Toldy „hitelesítő” narratológiai megoldással jelképesen átadja a szót az elhunyt közös barát Bártfaynak az emlékezésben.¹⁰⁸

A különféle kommunikációs csatornában ide-oda áramló, különböző alakváltozatokat öltő tudás utolsó példaként Guzmics Izidor híradása az új Urániáról: „Eszembe jut itt Kisfaludy Károly hasonló panasza Urania ellen. Egy költött levél circulált Pesten, melly azt hirdeté, hogy Szeder és Beimel Aurórát megrontani szándékoznak. »Bár megronthatnák, mondám az előttem panaszlónak, Litteratúránk sokat fogna nyerni, ha bár mi jónál is jobbat mutathatna; de még a költött czél megközelítve sincs.«”¹⁰⁹ Ugyanazt a jelenséget figyelhetjük meg ezekben az idézetekben, mint fentebb a mendemondák Alsatiája kapcsán is: a kontrollálhatatlan információ terjedéséből eredő defektusokat, melyek a korszakban (is) annyi félreértés, téves attribúció eredői. A „mendemonda” efektusa pedig forráskritikailag, vagyis retrospektíve *legalább* ennyire végzetes dolog.

Hiba lenne e témában az *argumentum ex silentio* érveléstechnikáját annak szellemében követni, hogy amiről nem szólnak konkrét feljegyzések, az nem is történt meg. Természetesen volt ezeken a helyeken zeneszón és italon kívül más is.¹¹⁰ Forráskritikai értelemben azonban reménytelenül távol esnek tőlünk az egykor volt konverzáció te-

104 Uo., 82. (1829. júl. 24.)

105 BAJZA–TOLDY, 361. (1826. dec. 7.)

106 Uo., 129.

107 TOLDY Ferencz, *Kisfaludy Károly' élete*, Budán, a' Magyar Királyi Egyetem' betűivel, 1832, 32.

108 Uo., 31. „Mindezeket magától tudom elhunyt barátomtól.” Uo. – verifikál sajátosan Toldy, Kisfaludynak Kazinczyval történő kapcsolatfelvételt mesélve, a halott Bártfayt beszéltetve.

109 KazLev. XXI, 128. (1829. okt. 7.)

110 Toldy emlékbeszédének adott pontján több irodalomtörténeti jelentőségű polémia is konkretizál, melyek e köröket erősen foglalkoztatták (iliázi pör, Conversations lexikon-i pör, Pyrker-pör, Aurora-pör, Jelenkor-pör), az illető távlat felvillantása azonban nem több három általánosító bővített mondatnál. Vö. TOLDY, *Irodalmi társas köreink...*, i. m., 227.

rületei. Az Aurora-téma pedig tele van ilyesfélével. Nehezen tudjuk megfogni a leírt mondatokat körbevevő eseményeket, hiszen a „társasélet birodalma” még megközelíthetlenebb, mint a régmúlt irodalom „betűvilága”.¹¹¹ A Bártfay-naplók tudni engedik, hogy a férfiszálon rendszerint a dohányzószoba vagy Bártfay dolgozószobája, ami az ún. „komoly” beszélgetések helyszíne, s általában kora délután kerül rá sor.¹¹² Azt azonban soha nem fogjuk megtudni, miről is beszélgettek pontosan ezek az aurorások abban a szobában, vagy éppen a szoba felé tartva. Ismeretesebb olyan írásfelfogások, melyek kiváltképp hangsúlyozzák, hogy az írásfolyamat szem, kéz (test) és íróeszköz, gép (technika) folytonos összjátéka is.¹¹³ Hozzátehetjük mindehhez bátran az előzőekkel „összehuzalozott” arcot is, mely hol csalfán mosolygó, hol halálsápadtan komoly – de mely esetünkben mindig csupán feltételezett maradhat. A mindenkori *írásjelenet*¹¹⁴ eredetiségének és közvetlenségének utánkövetésére nyilvánvaló illúzió törekedni, itt azonban bármiféle jelenet utólagos archivációja is utánkövethetetlennek bizonyul lényegében, vagy mert egydimenziós, vagy mert csupán mozaikdarabkákból spekulatív lépések által kikövetkeztethető eseménynyom.

Ugyanakkor minden egyes lejegyzés értékes. Egy korszak-sztereotípiáink következtében igencsak meglepő, egyszersmind azokat felforgató darabja pedig drámaian lényeges adalék: a Trattner- és Kultsár-házakban, a nemzeti öntudat e szentélyeiben több a német szó, mint a magyar. Itt „a társalgás (mit ma már alig képzelhetünk) csupa magyar deferentiából németül folyt, mihelyt egy magyarul nem tudó ült az asztalnál, (pedig ily eset amaz időben úgyszólván normális volt)”.¹¹⁵

Apóriák: a Kazinczy–Aurora viszony

1820 tavaszán Kisfaludy Károly megírja nyitólevelét Kazinczy Ferencnek.¹¹⁶ A levélíró a beavatás rítusának útját járja: tisztelettől ösztönözve, fiúi bizodalommal bátorkodik drámaival kedveskedni a felszentelt Mesternek, maga felett Bírónak, buzgó tanulóként.

111 Egy esemény elhangzott vagy leírt mondatainak jelentése sohasem független attól, ami még ugyanott történt – írja Dávidházi Péter, könyvének egy másik pontján pedig így értekezik: „az irodalom betűvilágát finom, de gondosan szemmel tartott határ választotta el a társasélet birodalmától”. DÁVIDHÁZI, i. m., 47, 346.

112 KALLA, i. m., 643.

113 Vö. Sybille KRÄMER, »«Operationsraum Schrift»: Über einen Perspektivenwechsel in der Betrachtung der Schrift» = *Schrift: Kulturtechnik zwischen Auge, Hand und Maschine*, Hg. Gernot GRUBE, Werner KOGGE, S. K., München, Fink, 2005, 52.

114 Az ún. *írásjelenet* itt az előzőek kontextusában mint az írás konkrét aktusa, mint fiziológiai jellegű kulturális gyakorlat értendő, mely „korporeálisan” közvetíti a jelentéseket, testi gesztusok és különféle technikai segédeszközök közreműködése által, leginkább egyfajta hermeneutikai előzetességként mutatkozva meg. Vö. minderről legutóbb: MEZEI GÁBOR, *Fordítás és anyagiság: Az írás mint kultúrtechnika az Örök barátainkban*, Bp., Ráció, 2016, különösen 131–162.

115 Toldy édesapjáról mesélve beszél erről naplófeljegyzéseiben. Közölve: *Toldy Ferencz hátrahagyott irataiból*, kiad. TOLDY István, BpSzle, 19. kötet, 1879/37–38, 398.

116 KazLev. XVII, 112.

A kommunikációs alapviszony és a társas hierarchia szentesítő megkoronázása, ahogy Kisfaludy az *Első Ulászló Magyar Király vagy a Várnai ütközet* című tragédiát felajánlja a Kazinczynak.

A Mester válaszára két hetet kell várni. Kazinczy „nagy fényű férfinak”, „tisztelt társnak, barátnak” szólítja a tanítványt, dicséri elküldött munkáit, s kifejezi örömét, hogy legalább az egyik Kisfaludynak „dicsekedhetik” barátságával.¹¹⁷ Tudatja, hogy a tervezett dedikáció büszkévé teszi – „Hadd lássa a’ haza, hogy engem barátságodra méltóztattál”¹¹⁸ –, s az útrabocsátás atyai retorikájával szeretve-óvva köszön el tőle.¹¹⁹ Pár héttel később a kapcsolatfelvételt egyik leghűbb barátjának, Kis Jánosnak is megírja, kiemelve, hogy ezáltal legalább az egyik Kisfaludyt szövetségesének tudhatja.¹²⁰

Bő fél évvel később a régi ismerős, Igaz Sámuel jelentkezik, aki elmondja, már tavaly ki akart adni egy hiánypótló költői zsebkönyvet, de a hír, hogy Kisfaludy Sándor pénzügytalmával már segít egy ilyen kezdeményezést, megnyugtatta. A múlt héten azonban „hiteles kútfőből” tudtára jutott, hogy az illető pesti vállalkozás késik, „mellynél fogva még tán két esztendő múlva készülhetnek el Almanakjokkal”.¹²¹ „Ez a’ hír – írja Igaz – tavalyi szándékomat annyira felébreszté, hogy azt minden időrovídség mellett is kivinni, állhatatosan meghatároztam.”¹²² Ezek után Kazinczy áldását kéri, és némi elkészült munkát „szép Literaturánk előbvitelére, ’s Almanakom díszére”.¹²³

Bő két hónap múltán, december 28-án Kisfaludy újabb, Kazinczynak szóló levélben írja le azt, amit Igaz is újságolt, hogy lesz pesti „Almanak”, mégpedig az ő szerkesztésében, s hogy az a „Külföldiekkel” valóban vetekedhessen, felkéri Kazinczyt, szerencsésültesse ezen igyekezetet munkáival.¹²⁴

Egy szűk hónap múlva Kazinczy megfogalmazza hírhedtté vált válaszát. Azzal kezdi, hogy fekvőbeteg, s csak „most” kapta kézhez Kisfaludy levelét, tehát reagál is azon nyomban. Örömét fejezi ki, hogy végre lesz magyar almanach, s hogy azt a Nemzet a „Gemellus Castoristól”, vagyis az eszményi (Kisfaludy) testvérpártól nyeri.¹²⁵ Miután illetéknéppen megint felidézi a Himfy-távlatot, büszkének nevezi magát, hogy tőle várnak „segélést”, ám nem tud megfelelni a várakozásoknak: „Készen nálam semmi nincs.”¹²⁶ Majd leírja, hogy novemberben mindent elküldött Igaz Sámuelnek az ő induló zsebkönyvébe, a Kisfaludytól említett határidő pedig egyébként is szűkössé vált a levél késedelmével. Azt tanácsolja, kérje el Igaztól azokat a darabokat, amit az „fel nem veve”.¹²⁷ Ő maga is küldené ezeket, ha tudná, melyek azok, amiket Igaz már beválogatott. Ezután azt tanácsolja, hogy miután a zsebkönyv a hölgyolvasókra számít leginkább,

117 Uo., 116.

118 Uo.

119 Vö. uo.

120 Uo., 136. (1820. ápr. 10.)

121 Uo., 265–266. (1820. okt. 20.)

122 Uo.

123 Uo.

124 Uo., 320–321.

125 Uo., 371. (1821. jan. 20.)

126 Uo.

127 Uo.

„Szerellem' Énekei” is legyenek benne, melyek terén „Poesisünk” amúgy is szegény. „Bár a' Tekint. Űr nagyfényű testvére effélékkel gazdagítaná az Almanácho. Én egy illet ide teszek, noha tartok tőle hogy Igaz Űr felvette.”¹²⁸ Ezek után jelzi, hogy a Pannonia. Ein vaterländisches Erholungsblatt für Freunde des Schönen, Guten und Wahren című folyóiratnál fekszik még egy szonettje, ha az tetszik Kisfaludynak, kérje el.

A levél utólagos interpretációja igen markáns: „a széphalmi mester, csak »Tekintetes úrnak« szólítva a nemrég még »nagy fényű« férfiút; verssel nem szolgálhat az Aurora számára, mert ami volt, azt már elküldte Igaz Sámuelnek, talán kérje attól a feleslegest”.¹²⁹ Ennek nyomán legutóbb Boldog-Bernád István is amellett állt ki, hogy a levél konfliktusról tanúskodik. Szerinte Kazinczy egyrészt azt gondolhatta, hogy Kisfaludy értesült Igaz szándékáról, s csak ezért gyorsítja fel a pesti almanach munkálatait, kereszthe téve így egy jó kezdeményezésnek. Másrészt talán úgy vélte: megbízhatatlan figura, ha évek alatt sem tudta megcsinálni az almanachját. Harmadrészt: a támogatók között gyanúsán csenghetett neki Kisfaludy Sándor neve. Bár Kisfaludy Sándorra igen pozitív jelzőt használ a „hideg válaszevl”, Kazinczy itt mégsem a dicséretét fejezi ki, hanem elég határozottan arra utal Károlynak, hogy forduljon a bátyjához, ha verseket akar. Kazinczy információi alapján Kisfaludy Sándor és pénze állhat az Aurora hátterében, amelyről Kisfaludy Károly a levelében egy szót sem ejtett. Feltételezhetette, hogy az idősebb Kisfaludy testvér ízlésvilágát közvetíti majd a kiadvány.¹³⁰

Lehet, hogy úgy van, ahogy a Horváth-féle perspektíva állítja, de lehet, hogy nem. Kazinczy számos más levelében is leírja ez idő tájt, hogy igen beteg, tehát van most nagyobb gondja is az irodalom jövőjének gondozásánál. A „Tekintetes Űr” formula a korszak egyik legbevettebb szociokulturális megszólításmódja, Kisfaludy is nevezi többször így Kazinczyt, még kultikus hangvétellű nyitólevelében is. Kazinczy nem azt mondja, hogy Kisfaludy a „feleslegest” kérje Igaztól, hanem hogy kérjen el nyugodtan mindent, amit amaz már nem foglalt le publikálásra. A megadott határidő valóban szűkösnek látszik egy beteg ember számára, hogy egy induló, és feletébb igényesnek ígérkező sajtókiadványba írjon, főleg a lassú kényességéről híres Kazinczy számára. Hogy igencsak szerepelni akar, mutatja, hogy egy szonettet azért mégiscsak elküld, remélve, hogy Igaz azt nem válogatta be, egy másikért pedig a Pannoniához utalja Kisfaludyt. Az elküldött dal éppen olyan, mint amelyet Kisfaludy Sándortól, az „isteni testvérpár” idősebbik tagjától szeretne minél többet olvasni ebben a pesti almanachban, a műfaj pedig, aminek a megújításán ő maga is fáradozik. A *Himfy* írójával amúgy is igencsak békülne már ekkoriban, nem véletlenül emlegetve őt szinte mindig testvéröccse kapcsán. Ráadásul Igaz Sámuel Kisfaludyt kedvezőtlenül szóba hozó levelei csak ezután indulnak meg Széphalomra. Előttünk áll hát a forráskritikai szöveginterpretáció aporisztikussága, szabadsági fokainak minden szépségével együtt.

128 Uo.

129 HORVÁTH János, *Kisfaludy Károly* = HORVÁTH János *összes irodalomtörténeti munkái*, kiad. KOROMPAY H. János, KOROMPAY Klára, III, Bp., Osiris, 2007, 717.

130 BOLDOG-BERNÁD István, *Egy vita árnyékában: Kisfaludy Sándor megjelenése Kisfaludy Károly és Kazinczy Ferenc leveleiben*, PannonTükör, 2016/4, 79–81.

Mindazonáltal ha a Horváth-féle úton haladunk tovább, a *kettős kommunikáció* mintapéldájának tarthatunk minden későbbi Kazinczy–Kisfaludy dialógust is. A nem feltétlenül mindig ironikus diszkurzív-retorikai regiszterváltások kimondatlanul is jelen vannak egy ilyen értelmezői távlatban. Minden további levélváltás egyértelműségét ki-kezdik, amelyek forrásértéküket csupán a szándékos félrevezetések alakzatainak észlelése, illetve a laudálva gáncsoló figurativitás lebontása után nyerhetik el valamenynyire. A vetélkedés, a szabad versengés kazinczyánus eszményítése, vagy máshonnan nézve a mindenkori „monopólium” kárhóztatása¹³¹ például bár eszmetörténetileg mély értelmű és rétegzett ideológemaként járható körül,¹³² emiatt az örökös forráskritikai billegés miatt válhat ugyanúgy üres frázissá annak szolgálatában, hogy az öregedő egykori vezér ezáltal védhesse Hébéjét az Aurora „zsarnoksága” és totális győzelme ellen.¹³³

Kisfaludy pár hónap múlva újra jelentkezik. Újra Kazinczy tanítványának nevezi magát, a hódoló metaforákkal pedig most sem takarékoskodik.¹³⁴ Ezt követően azonban így ír: „A Zsebkönyv Augustusra kijön – sajnálom hogy Igazzal ezen tárgyban megütköztem, mert nyilván látom, hogy egyikünknek veszteni kell – ismered Hazánkat: két zsebkönyvre nem nőtt fel. Ha ő engem tudósított volna, másképp léphetne fel ezen intézet, és a kettőt egybe olvasztva tökéletesb munkát nyújthattunk volna a Hazának.”¹³⁵ A mondat őszinte banksódás éppúgy lehet, mint éles fenyegetés: vagy ő vagy én.

A válasz megint nem késik, a Mester édes büszkeségének nevezi tanítványát, költeményeit pedig a vártnál csodálatosabbaknak minősíti. Ugyanaz az ízlésközösség beszél itt egymással, melyet jól mutat, hogy Kazinczy játékosan kiszól a Gyöngyösi-nem sze-

131 Vö. „Ti vetélkedés nélkül is elhattok a' tetőre, de én mindenben szeretem a' baráti ellenkezést, mert az fejtíki igazán az erőt”. KazLev. XVIII, 37 (Kisfaludy Károlynak, 1822. febr. 16.); „Ezért is akarnám én, hogy a' két Zsebkönyv össze ne olvadjon, 's egymással barátsággal vetélkedve sok esztendőig fenn maradjon.” Uo., 397 (Zádor Györgynek, 1823. aug. 31.); „Higgy nekem, kedves barátom, nem rossz az ha korholódunk, ha vetélkedünk, csak alacsony emberiségek ne gyúlasszanak erre.” KazLev. XV, 107 (Pápay Sámuelnek, 1817. márc. 8.); „A' vetélkedés és a' dicsőség szeretete jó portéka a' jó lelkekben.” KazLev. XVII, 467 (Dessewffy Józsefnek, 1821. jún. 15.); „Bár mind a' két Könyv folytatthatnék! 's a' kettő szeretettel vetélkednék egymással! Nem jó dolog a' Monopolium, és az Eggység; a' korholódás a' hasznos.” KazLev. XVIII, 6 (Döbrentei Gábornak, 1822. jan. 11.); „Igaz, reményem, nem lesz olly igen nehézkes felvenni Verseidet. Ezért is szeretem én, hogy Hébe és Auróra össze nem olvadjanak. [...] Nem jó a' Monopolium.” Uo., 400 (Döbrenteinek, 1823. szept. 5.). A fiatal Döbrentei maga is ennek szellemében üdvözlí saját tervei mellett Szemere Aurora-kezdeményszerését: „Bárcsak Szemere is indíthatná Auroráját, hogy kétfelől dolgoznánk a' Jón.” KazLev. X, 85. (1812. aug. 17.)

132 Vö. pl. DEBRECZENI Attila, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek: Integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában*, Bp., Universitas, 2009, 203, 217, 233, 415, 442; BODROGI Ferenc Máté, *Kazinczy arca és a csiszoltság nyelve: Egy önreprezentáció diszkurzív háttere*, Debrecen, Debreceni Egyetemi, 2012, 115–118, 247–255.

133 Kazinczy szorosan együttműködik Igaz Sámuellel, aki nemcsak beküldött szövegeket, sőt előkészített nyomdai íveket ad át a Mesternek ellenőrzésre – vö. KazLev. XVIII, 71, 98 –, de egyeztet a metszetekről is, sőt még a költségvetést is megmutatja – vö. KazLev. XVII, 479 –, az ötven esztendő Széphalmit pedig tulajdonképpen a mennybe menesztí 1825-ös számának dízmetszetével és köszöntő epigrammájával.

134 Pl. „Te légy ezentul szent oltár, melyre leteszem áldozatimat [!]” KazLev. XVII, 444–445. (1821. máj. 13.)

135 Uo.

rint verselők ellentáborának.¹³⁶ A levél nem tűnik ironikusnak, minden jel és háttértudás arra mutat, hogy Kazinczy tényleg ünnepli Kisfaludy Károly költészetét.

1821. december 28-án, egy bő hónappal az első megjelenés után Kisfaludy küldi Széphalomra az Aurorát; megint nagyon illedelmes a stílus, a szerkesztő további munkákat kér Kazinczytól, s elnézést, amiért hiba csúszott a versébe: „Reménylem az el nem [fog] ijeszteni további munkáktól, és ámbár Igaz Ur is folytatja Zsebkönyvét, ezen intézetet se fogod részvét nélkül hagyni.”¹³⁷ Méltatlan nyomtatási makula csúszott a versbe, és Igaz zsebkönyve is a pályán van – de azért Kisfaludy remél. Vagy őszintén, vagy nem. Hogy az őszinteség egyáltalán nem evidens, azt Toldy-naplóbejegyzések is alátámaszthatják. Kisfaludyhoz 1822 júliusától kezd el Toldy járni, s mint lejegyzí, beszélgetéseik során Kazinczynak szinte semmilyen érdemét nem hajlandó elismerni az új vezér.¹³⁸

Az év decemberében Igaz hírül adja, hogy Kisfaludy még a múlt ősszel felajánlotta neki, folytassák együtt az almanach-missziót. Ő erre visszaüzent, hogy bár mindkét zsebkönyvet folytonosnak szeretné látni, mivel gondokkal küzd, elfogadja a társulást. Miközben Kisfaludy további reakcióját várta, „harmadik kéztől” megkapta az Aurora ajándékpéldányát. „Ez szándéka változtatására (szeretném hogy másra ne) mutat”¹³⁹ – fogalmaz sejtelmesen, legvalószínűbben a szándékos félrevezetésre utalva Igaz. Bár úgy gondolja, saját zsebkönyvének jövőre is lesz közönsége, attól tart, valós a hír, hogy aki az ő kiadványában publikál, annak munkáit az Aurora nem fogja lehozni. Zárásul elismeri, hogy sok szépség van a pesti almanachban, de az övé azért szebb...

Kazinczy minden illető levelében lelkesen dicséri az Aurora első számát 1822 elején,¹⁴⁰ magának Károlynak is, azzal együtt, hogy megjegyzi: „óhajtom, hogy mind Auróra, mind a' Zsebkönyv, de az más cím alatt, fenn maradjanak”.¹⁴¹ A megbékélt Kisfaludy Sándornak pedig leírja a híres sorokat: „én úgy hiszem, hogy az a' nagy dísz, mellyet lelkes öcséd Auroráján előntve látunk, az én munkám”.¹⁴² Talán mert diplomáciailag biztonságos terep, Gróf Gyulay Karolinának azért hozzáteszi a dicsérethez: „A' Munka még jobb Hébében. Nekem legalább úgy tetszik.”¹⁴³

1822 júniusától megváltozik az Aurora-levelek hangvétele: a széphalminak már mentegetőznie kell Helmeccy előtt, amiért a pestiek „hidegséggel” vádolják az Auróra iránt. Üzen a levélcímzett, hogy a pesti zsebkönyvet nála jobban senki sem szeretheti, de mivel az Aurorához képest sokkal kevesebb segítséget kap az ekkor már Hébe című bécsi almanach, annak sokkal nagyobb szüksége van az ő segítségére, ráadásul

136 Uo., 455–456. (1821. máj. 29.)

137 KazLev. XVII, 579–580.

138 SCHEDEL [Toldy] Ferenc, *Napkönyvem 1822-re*, OSZK Kt., Fol. Hung. 1615, II, 34, 36. Vö. DÁVIDHÁZI, i. m., 232. Vö. még: BAJZA–TOLDY, 159.

139 KazLev. XVII, 578–579.

140 KazLev. XVIII, 36. (Pápay Sámuelnek, 1822. febr. 13.); uo., 42 (Szentgyörgyi Józsefnek, 1822. márc. 2.); uo., 48 (Bay Györgynek, 1822. márc. 13.); uo., 64–65 (Rumy Károly Györgynek, 1822. ápr. 4.)

141 Uo., 37. (1822. febr. 16.)

142 Uo., 35. (1822. febr. 13.) A büszke gondolat megismétlése Rumy Károly Györgynek: „Meine beste Apologie ist Igaz's Zsebkönyv und Auróra.” Uo., 64. (1822. ápr. 4.)

143 Uo., 207. (1822. dec. 6.)

Igazhoz köti apja emléke is, akinek iskolatársa volt. A levél már szóba hozott, jelentőségteljes tételmondata ez: „Ohajtom hogy mind a' kettő fenn maradjon, 's egymással szeretve vetélkedjenek.”¹⁴⁴

Októberben Horváth Endrének írja meg álláspontját a két zsebkönyv „versengésének” már szóba hozott fontosságáról,¹⁴⁵ majd novemberben Guzmics Izidornak bizonygatja, hogy mennyire örül egyebek mellett (Hébe, Tudományos Gyűjtemény, „Marczi-bányi jutalom”) az Aurora sikerének is.¹⁴⁶

Az 1822. decemberi, Kisfaludyhoz szóló levélben a megjelent, s az auroristák által kedvezőtlenül fogadott Magyar Kurir-beli *Jelentés* a fő téma. Kazinczy kifejti, hogy eredetileg ő a Hében túl az Aurorát is dicsérte, nem volt vele kapcsolatosan szűkszávú, s nem rajta, nem Igaz Sámuelen múlt, hogy megváltoztatott szöveg jelent meg. „Semmit nem óhajtok inkább mint azt, hogy a' két Munka minél tovább fenn maradjon” – ismétli meg tételmondatát.¹⁴⁷ Kisfaludy válaszlevele megértőnek tűnik: „Én soha nem akartam Igazzal vetélkedni, sem ügyekeztetét gátolni”¹⁴⁸ – hangsúlyozza, miképpen azt is, hogy ő már akkor gyűjtötte az Aurora számára az anyagot, amikor még mit sem tudott Igaz terveiről. Leírja Kazinczynak az almanach pénzügyi történetét, hogy nyereségvággal ne vádolhassa „senki”. Hogy a korrekt hangnem valóban az-e, hogy mi az intenció és az ítélet a diskurzus mögött, e ponton már kifürkészhetetlen. A versküldés ügye például így kerül elő: „Hogy Te Igaznak bővebben küldél dolgozásaidból, sajnáltam ugyan, de nem vádoltalak, mert valamint magam szabad lenni kívánok, úgy másban is tisztelem ezen tulajdont.”¹⁴⁹ Mindazonáltal, mint látható, a tegező regiszter már javában működik kettejük között, legalább 1821 őszétől.

1823-ban már olyan üzenetek mintázzák Kazinczy Aurora-leveleit, melyek szerint Kisfaludy önkényesen szerkeszt, olykor érthetetlen elvek mentén,¹⁵⁰ vagy hogy Vitkovics és Zádor György több versét nem válogatta be. Kazinczy távolodni látszik az egyébként sem felhőtlen közösségből.¹⁵¹ 1825. november 7-én a pesti Zádor már efféléket üzenget: „Kisfaludy Károl sajnálja ugyan, hogy a' Tekintetes Urtól nem segéltetik [...] mind e' mellett a' Tekintetes Urat tiszteli és szereti”,¹⁵² Kazinczy pedig leírja a szintén emlékeztető, sokat idézett sorokat: „Előttem Aurora is. Nem szeretem azt a' neki-dühült nemze-

144 *Uo.*, 96.

145 *Uo.*, 181.

146 *Uo.*, 190.

147 *Uo.*, 224–226. (1822. dec. 31.)

148 *Uo.*, 232.

149 *Uo.*, 232–233.

150 Vö. még 1822-ből: „Bár Kisfaludy Károlynak is többet küldöttél volna Aurorájába. A' miket tegnap láttam nála nem akarja felvenni. Azt hiszi hogy mintha mi Protestansok, jobb darabjainkat inkább Igaznak szánánk. Szerencsétlen vallásbeli különözés a' mi most megint csipdelődik. Ohajtanám csak azért is hogy küldöttél volna, ne hogy ámbár ok nélkül, gyanúba légy véve.” *Uo.*, 117 (Döbrentei, 1822. aug. 3.).

151 Vö. „[S]zeretném ha a' Pestiek Hébéét ne tekintenék hidegen, midőn Aurorát olly melegen tekintetik. Félttem Hébéét, hogy elakad, 's ugyan-azért adok inkább oda mint Aurorába, ugymint a' melly segédemre kevesbbé szorúlt.” *Uo.*, 479 (Kis Jánosnak, 1823. dec. 29.); „Felettébb sajnálom, hogy a' jelen évi Aurora a' Tekintetes Ur gyönyörű darabjaival nem dicsekedhetik [...] Hébe szerencséje, hogy a' Tekintetes Úr pártfogását amattól egészen magára vonhatja, valóban irigyletre méltó.” *KazLev.* XIX, 19 (Zádor György, 1824. jan. 26.). Vö. még: *KazLev.* XVIII, 355–356, 397.

152 *KazLev.* XIX, 455.

tiséget, 's szeretném ha a' rein menschlich is szóllana ez mellett. [...] Addig éneklik [az] Arpádiászokat, hogy végre belé csömörlünk. Aurora ez idén is tele van effélékkel".¹⁵³

1826 februárjában Kazinczy aztán melegen gratulál Bajzának az *Aurorában* megjelent *Bordalához*, dicséri Kisfaludy költeményét, illetve Kovácsóczy és Kis János két-két művét is, a friss Hébéből.¹⁵⁴ Bajza nem siet a válasszal, más költeményeket emel ki az *Aurorából* (mindenekelőtt Vörösmarty *Cserhalmát*), a Hébe kapcsán pedig nincsen sok elismerő szava.¹⁵⁵ Nem sokkal később Kazinczy aztán már a *Cserhalmot* emeli ki dicsérőleg Kisfaludyhoz írott levelében.¹⁵⁶

Ez év nyarán Igaz Sámuel meghal. Kazinczyt jól rekonstruálhatóan megrázza az esemény; mint sokatmondóan írja: „hű segédemet vesztettem-el, és olyat, a' ki által némelly kíványaim tellyesedést értek”.¹⁵⁷ Egy kiadvánnyal, emlékállítás gyanánt is, folytatni kívánja Igaz örökségét, de ekkor már nem számít a költői zsebkönyvek szabad vetélkedése: „En folytatni fogom dolgait, de más formában, más név alatt, és úgy, hogy igyekezetem a' Kisfaludyéval össze ne ütközzék. Adják Isteneink, hogy Kisfaludy sok esztendőig vihesse Auroráját. Jelentsd ezt neki a' legszívesebb idévlet mellett, 's köszöntsd barátodat, kik barátim lesznek nekem is.”¹⁵⁸ Az üzenet fontos, nem véletlenül maga az Aurora legbensőbb köreibbe tartozó Toldy a kiszemelt hírvívó.

Nem egészen két hónap elteltével Kazinczy újra Toldyhoz fordul, s érdeklődik, mit szólnak az Auroráról írt recenziójához? Reméli, Vörösmarty megérti, hogy *Cserhalma* nem „hidegségből” van elmellőzve, hiszen neki egyszerűen a Ráday-nem versezetéről kellett értekeznie.¹⁵⁹ Kisfaludy ekkor már így ír egyik levelében: „Kazinczyval, látom, össze kell kapnom; a Felső-magyarországi Minervában ismét Kovácsóczyval hasonlítgat; munkáimra nézve nem bánom, akármit mond, de oly hitvány emberrel egy kategóriába ne tegyen.”¹⁶⁰ Toldy pedig így kommentálja az ügyet Bajzának: „Auróra recenziója a Minervába nálam van, Gyalázatos. Kazinczy már egészen elvesztette szeretetemet. Ő meg fogja még érezni ostromomat.”¹⁶¹

Megválaszolhatatlan, Kazinczy miért nem képes Aurora-kompatibilisebb cikkeket publikálni. Tényleg komolyan gondolja-e, hogy az Aspasiájával ekkor már amúgy is bukó Kovácsóczyt az ekkorra már teljesen egyértelmű vezérszerepben tündöklő Kisfaludyhoz hasonlítja? Mindez irigység, vagy éppen az elismerési vágy pszichológiai-filozófiai konstruktumaival lenne magyarázható, vagy ez is saját tudatos és jól kifundált

153 *Uo.*, 485–486 (Zádor Györgynek, 1825. dec. 16.). Fenyő úgy látja, Kazinczy azért marad ki az *Aurorából* már a második kötetrel – s csatlakozik „teljesen” a Hébéhez –, mert annak nemzeti törekvéseivel már akkoriban sem ért egyet. *I. m.*, 48.

154 *KazLev.* XIX, 522–523.

155 *KazLev.* XX, 5–6.

156 *Uo.*, 25–26.

157 *Uo.*, 63–64 (Kiss Sámuelnek, 1826. júl. 22.).

158 *Uo.*, 46 (1826. jún. 27.). A kezdeményezés végül, támogatók híján, nem realizálódik.

159 *Uo.*, 80.

160 KISFALUDY Károly, *i. m.*, VI, 417. Bajza így ír Kovácsóczyval kapcsolatban Kazinczyról: „Az öreg úr egy idő óta gyakran szokott botlani de azért ne vélje hogy ott a hol ő talám akarva is botlik mi utána botlani fogjunk.” BAJZA–TOLDY, 271. (1825. dec. 15.)

161 BAJZA–TOLDY, 337. (1826. aug. 10.)

csapatépítő technikái közé tartozik-e (ha egyáltalán van még ekkor ilyen)? Vagy egyszerűen csak tényleg ennyire rosszul méri fel a mezőnyt és a lehetőségeket, a hatalmi és csoportviszonyokat, kiállván a helyesnek vélt saját igazság és esztétikai értékítélet mellett? Hogy hajlamos volt ez utóbbit megtenni, hatásosan bizonyítja például, hogy amikor mindenki Kisfaludy-lázban ég annak közvetlen halála után, s szorgosan tervezik, szervezik emlékműállítását, ő komolyan nekimegy az elképzelésnek, hogy a szobor Pest egyik főterén legyen, hiszen Kisfaludy még saját magához képest sem teljesedett ki igazán, nemhogy a nemzeti panteonizáció szintjén.¹⁶²

Mindenesetre ekkor már egyértelműbben áttételesek a beszédpozíciók. 1827 májusában a Mester újra hangoztatja, ő szereti az Aurorát és „lelkes” kiadóját, ám nem szereti, hogy csak „Auróránk” van.¹⁶³ Októberben Toldy aggodalmára, hogy neheztel rá, mivel műveit az Aurorához juttatta, válaszol: dehogy neheztel, ő „örök életet” kíván az Aurorának, Kisfaludynak pedig „örök dicsőséget” és minden jót.¹⁶⁴ 1828 januárjában fennhangon morfondírozik Toldynak, hogy nem tudja, írjon-e az 1827-es lapszámról, mert fél, hogy Toldyék megint elégedetlenek lesznek vele, pedig ő az Aurorának „örök állandóságot” óhajt.¹⁶⁵ Később, ez év őszén küld egy epigrammát az almanachba Toldy által, „talán még nem későn”¹⁶⁶ – de Toldy nemsokára visszaír neki, hogy bizony elkésett.¹⁶⁷ Egy szöveg kihullatása az Aurora rostáján a korabeli költői pofonok legfájdalmasabbika. Hogy Kazinczy-szövegek miért hullanak ki, nagy kérdés lehet adott esetben, mondhatni gyanús, habár a küldemény a mindenkori lapszámlézáráshoz képest tényleg elég későn érkezik. Mindenesetre az 1828-as évre szóló előzetes Aurorában több Kazinczy-költemény is megjelenik, 1829-ből pedig a Mester egy olyan okfejtését olvashatjuk, melyben, bár egy kis oldalvágással, egyértelműen az Aurorának nyújtja a pálmát az egykori Hébével szemben, ráadásul a levelet még csak nem is közvetlenül Kisfaludynak vagy Toldynak írja.¹⁶⁸ Utolsó fennmaradt kapcsolódó levelében 1830. december 3-án tudatja Toldyval, hogy nagyon örvend, mert az Aurorát Bajza viszi tovább,¹⁶⁹ majd az új szerkesztő meglehetősen távolságtartó tiszteletköre zárja az illető szövegcsoporthoz. Bajza nem kér írásokat az almanachba Kazinczytól.¹⁷⁰

162 „Igenis, K-nak szabad ég alatt állítani emléket, sok, ha az emlék Pestnek valamely piacznál fogna emeltetni. De miért ne állhatna az szabad ég alatt kertben, a város erdejében. Azt sem tagadom hogy K. K. nem csak a fő pontot, de még a maga fő pontját is éppen nem érte el[.]” KazLev. XXI, 599. (Bárfay Lászlónak, 1831. júl. 23.) Fenyő egyértelműen úgy gondolja, hogy Kazinczy azért pártolja a számára is egyértelműen problematikus Aspasiát, mert egyre kevésbé tetszik neki az Aurora iránya. *I. m.*, 58.

163 KazLev. XX, 266. (Kiss Sámuelnek, 1827. máj. 11.)

164 *Uo.*, 370. (1827. okt. 5.)

165 *Uo.*, 451.

166 *Uo.*, 544.

167 *Uo.*, 550.

168 „[N]ekünk csak az szokott kedves lenni, a mi új bár nem jó ’s a jó nem kell ha nem új. Ezt látánk Igaz Sámuelnek Zsebkönyvében, mellyet midőn megjelent, három hét alatt újra kelle nyomtatni, mert minden példányai el valának kapva: Auróránkat pedig csak lelkes kiadójának áldozatai ’s nyelvünk némelyek pártfogójának buzgóságok tartja fenn.” KazLev. XXI, 52. (Guzmics Izidornak, 1829. ápr. 27.)

169 *Uo.*, 418.

170 *Uo.*, 438. (1830. dec. 30.)

Spekulálni, elemezgetni bizonyára lehetne még, mint Kazinczy „sértődött” válságának ügyében is, ám a források soha nem fogják végérvényesen kizárni a téves riasztásokat, túlínterpretálásokat vagy hiányos kontextualizálásokat, mert nyitottabbak annál. A kommunikáció mindazonáltal jórészt inkognuens, áttételes szándékoltaságú, már csak a Kazinczy-féle Aurora-leveleket tekintve is. Gyulai Pál arra jut, hogy „noha [Kazinczy] szent körnek nevezte az Aurora-kört, Kisfaludy viszont őt mesterének vallotta, de nem szövődött köztök valami benső viszony”.¹⁷¹ Valóban így látszik.

Toldy Kisfaludy halálhírének megüzenésekor tudtára adja Kazinczynak, hogy a pestiek egyetlen vigasza e nehéz időkben, hogy a széphalmi „Tek. Úr” azért él még.¹⁷² Ugyanakkor zsoltáros nyelvezettel siratja a Krisztussá növesztett elhunytat, „vezérünknek”, „tanítónknak” titulálva, az elmúlt tizenkét évet a literatúrában pedig (valószínűleg Károly 1818-as Pestre költözésétől számítva) Kisfaludy-korszaknak aposztrofálja – éppen Kazinczyhoz beszélve.¹⁷³ Az öreg Széphalmi pedig mintha az Aurora-vezér halálában is a saját pozíció helyreállításának lehetőségét látná a személyes, követésre felszólító teátrális példaadáson keresztül:¹⁷⁴ kalapjára tűzött gyászfátyola ezáltal nemcsak a gyász jele. De az is lehet, hogy tényleg ennyire megviselik a történetek, hogy tényleg ilyen szeretetteljes tisztelettel búcsúztatja a távozót.

A kör és a cimborá

Toldy már legalább 1826 nyara óta mást mond Kazinczynak, mint amit gondol; ekkor tudatja ugyanis Bajzával, hogy második Aurora-recenziója után az Öreg teljesen elvesztette szeretetét, s bizony meg fogja még érezni „ostorát”, de már 1822-ben elintézik lényegében a Mestert egymás között.¹⁷⁵ Az ún. Pyrker-pörrel mindez meg is történik, melyet meggyőző levezetés tart jól kimódolt és totális letámadásnak Toldyék részéről.¹⁷⁶ Az ügy kirobbanásával (a tán már amúgy is csak formálisan fenntartott) barát-

171 GYULAI, *Vörösmarty életrajza*, i. m., 88.

172 Évekkel későbbi emlékezésében már máshogy fogalmaz a tekintetben, hogy kiben is látták a gyász perceiben a vigasztalást, s Kazinczy ekkor már nincs a képen: „A mi keblünket elfogta, határos volt a kétségbeeséssel! *Ki lép ürről nyomába?* [...] Hetek múlva tért csak vissza eszméletünk, csak akkor találtuk meg kérdéseinkre a feleletet, hogy: *Mi.*” TOLDY, *Irodalmi társas köreink...*, 228.

173 Vö. „Árvaságra jutottunk! pásztor nélkül való nyáj lettünk! Oda van tanítónk, vezérünk, s a legjobb, leghívebb barát! És a literatúra! Az ő hatásainak a múlt tizenkét év előszava volt csak: *most kezdődött volna maga a nagy könyv.*” KazLev. XXI, 410–411. (1830. nov. 26.)

174 „Nemzetiséged és Nemzetünk örök fényeket vesztek el testvéredben, Károlyban, s öröm látni, hogy az ő kidöltét minden jók kesergik. Én utána feltettem a' gyászfátyolt, s bár az példa légyen Pesti barátimnak is, kiknek hogy azt tevém, megírtam.” *Uo.*, 413. (Kisfaludy Sándornak, 1830. nov. 30.); „Felkötém a' fátyolt a' mi kedves Kisfaludy Károlyunk után, mihelyt levedből megértettem halálát. Oh barátom, mit vesztenék!” *Uo.*, 416. (Toldynak, 1830. nov. 30.); „Kisfaludy Károly után én feltettem a' gyászfátyolt s hordani fogom sok ideig. Vesztesége kipótolhatatlan.” *Uo.*, 419. (Szalay Lászlónak, 1830. dec. 3.)

175 „Kazinczy már hanyatlani látszik, ki tudja a Hebe mit fog tőle vélünk láttatni?” BAJZA-TOLDY, 52. (1822. okt. 26.); „Ugy van barátom, Kazinczy hanyatlik. Ősze hozá a szőlőgerézd; a tél nemtelen gyümölcsöt szűl.” *Uo.* (1822. okt. 28.)

176 T. ERDÉLYI Ilona, *Egy kései kiengesztelés kísérlete (Néhány megjegyzés a „Pyrker-pör” kapcsán)*, ItK, 100(1996), 630–648.

ság véget ér, Kazinczy pedig megírja Toldynak magázódó búcsúlevelét: „Én az Urat szerettem minden társai közt leginkább [...] Ellenkezést, 's illy ellenkezést, én az Ur' gondolkozásában, characterében képzelni nem tudok, 's inkább hiszem hogy holmit a' kör tétet az Urral mint maga. [...] Én czimborák' játéka lenni nem akarok.”¹⁷⁷ Az idézet a *kör* és a *cimbora* két fontos fogalmát mozgatja egyszerre.

„Rettenetes cimbora van ellenem, 's azt Túláduna csinálja”¹⁷⁸ – írja Kazinczy még 1815-ben, a *Himfy*-recenzió és a nyelvújítási harcok hullámveréseiben. Hogy szótárában mit is jelent a *cimbora*, leveleiből jól körvonalazható. A cimbora 'pártszövés', társak gyűjtése mások alattomos lejáratására személyes okokból, de álságosan valamilyen fentebb célra hivatkozva.¹⁷⁹ Kazinczy minden ilyesmitől elhatárolódik,¹⁸⁰ mert recenziók és nyomtatott munkák által kell „támadni” szerinte.¹⁸¹ A cimbora 'mocskos cselekedet', 'galádás', 'alku', 'szedett voks', 'erőszak', 'fortély', 'ravaszkodás', 'rűtség', 'gazság' – amit becsületes ember nem tesz.¹⁸² Vagyis a cimbora a totális immoralitás, az a fajta szövetkező csoportképzés, ami nem áll meg Kazinczy előtt, sőt főben járó bűnnek tartva undorodik tőle, már a „túládunaiság” éveitől.

Kazinczy cimborát feltételez a Pyrker-féle megtámadtatásban, melyet nem annyira Toldyhoz utal, hanem egy Toldyt is mozgató társasághoz, a klikkesedés minden negatív jelentésárnyalatával: „Ezek a' fiatal emberek elhitték magokat erejekben 's tanúltságokban, 's egygy clubba állottak, 's össze akarának tiporni mindent, a' mi az ő értelmekre nem tér. [...] Czimboráskodás, undok fertelmes czimboráskodás az ő dolgok.”¹⁸³ Egyik leghűbb bizalmasának, Kis Jánosnak írt, 1831. májusi kifakadása előtt a következőképpen szól az aurorás Zádorhoz: „Nem jó dolog arra szoktatni magunkat, hogy a' jókat is kicsinyeknek nézzük, mert az oda visz, hogy egyedül magunkat és társainkat nézzük valamiknek. 'S ki felel arról, hogy az a' tiszteletet érdemlő kis kör, melly most maga akar lenni minden mindenben, örökre fog tartani?”¹⁸⁴

Zádor a hozzá intézett levelet Toldynak és Bajzának is megmutatja, s mindketten elhatározzák, hogy válaszolnak Kazinczynak, az előbbi a Kritikai Lapokban, utóbbi pedig vagy személyesen (Kazinczy ekkor éppen Pesten van az Akadémia alakuló ülései miatt), vagy levélben. Bajza válaszol is március 11-én, miután több ízben hiába keresi Kazinczyt pesti lakásán:¹⁸⁵ „Mellyik az a' tiszteletre méltó *kis kör*, mellyet a' Tekintetes Úr említ, 's melly maga akar minden lenni mindenben, én nem tudom. [...] Egy másik kör, mellyet a' Tekintetes Úr ismer, ezt a' kis kört egykét év előtt *clubnak* nevezgette [...]

177 KazLev. XXI, 575. (1831. jún. 12.)

178 KazLev. XIII, 18. (Sárközy Istvánnak, 1815. júl. 9.)

179 Vö. KazLev. XXI, 599. (Bártfay Lászlónak, 1831. júl. 23.); *Uo.*, 324–325. (Szalay Lászlónak, 1830. jún. 29.)

180 „Én czimborában soha sem leszek” KazLev. XV, 494. (Kis Jánosnak, 1818. márc. 1.) Vö. még: KazLev. XX, 501. (Ponori Thewrewk Józsefnek, 1828. ápr. 17.)

181 KazLev. XXIII, 244. (Szentmiklóssy Alajosnak, 1815. júl. 9.)

182 *Uo.*; KazLev. XII, 561. (Kölcseynek, 1815. jún. 2.); KazLev. XVII, 363. (Horvát Istvánnak, 1821. jan. 18.); KazLev. XXI, 324–325. (Szalay Lászlónak, 1830. jún. 29.)

183 KazLev. XXI, 537–538. (Kis Jánosnak, 1831. máj. 4.)

184 *Uo.*, 473. (1831. márc. 8.)

185 BLEYER Jakab, *Kazinczy Ferencz polemiája az Aurora-körrel 1830-ban*, EPhK, 20(1896), 790. Jó kérdés lehet, Bleyer honnan tud minderről.

az úgy nevezett kis kört – melyly nincs, csak egy másik kör által gondoltatik lenni”.¹⁸⁶ Láthatóan olyan érdekszövetségek feszülnek itt egymásnak, melyek nincsenek, de azért mégis vannak, s ezt mindketten nagyon jól tudják. Kazinczy pár nappal később a szép társalkodás tónusának jegyében ad végüzenetet: „Látom én hogy én az Urat úgy nem fogom az én gondolkozásomra vonhatni mint az Úr engem a’ magáéra nem [...]. A’ kis kör nekem mind egészben, mind tagjaiban, tiszteletes marad, mint eddig volt az; ’s még tiszteletesebb, ha jók és gonoszok ’s barát és nem barát közt lesz különbség.”¹⁸⁷

Az Aurora-kör forráskritikai lehetőségeinek végpontjait jelentik ezek a replikák a Kazinczy-levelezésben. A Széphalmi – e „lángoló fejű magyarok”¹⁸⁸ cimborája ellenére – mintha utoljára szerelmet vallana, mondhatnánk. Vagy éppen azt, hogy hideg fölényében mindig is gyilkosan elegáns tudott maradni. Hiszen csak saját Kazinczy-képünk, korismeretünk nyomán artikulált hipotéziseink lehetnek arról, mekkora e levelek őszinteségének, hitelességének valószínűségi faktora, diszkurzív helyi értéke.

A nyelv és a képek beszéde

A Kisfaludy-kultusz megképződése tulajdonképpen már annak életében megindul. Gyulai rögzíti a történetet Kisfaludy és Virág Benedek egyik állítólagos találkozásáról, melynek végén, a távozó ifjút nézegetve az öreg mester így sóhajt fel: „Milyen szép magas ember ez a Kisfaludy, egész heros”.¹⁸⁹ Hívei azonban nemcsak a *habitus corporis* attribúciója miatt nézik félistennek Kisfaludyt. Bajza és Toldy számtalanszor nevezik Károlyuknak, a Dávidházi Péter nagymonográfiája óta oly fontos – és kisajátító – birtokos személyragokkal.¹⁹⁰ A Kisfaludy-hagyaték gondnoka, Fáy András a neki megítélt 250 forintot is jótékony célra fordítja, sőt még „emléktárgyat” sem fogad el, a sokat emlegetett cserép tintatartót is több tárggyal együtt az árverésen veszi meg a hagyatékából.¹⁹¹ Ereklék (saját szantálfa toltartóban őrzött kézfejsont!) és dicsőítő jelzők övezik Kisfaludy örökségét, s persze a Kisfaludy Társaság intézményesült emlékezete, melyek által még Vörösmarty temetése is kicsit róla szól.¹⁹² A források azonban „Károlyunkhoz” való alternatív hozzáállásokról is tanúskodnak, nagyban árnyalva a szép összképet.

Toldy már 1825-ben elmondja véleményét Bajzának Kisfaludyról, meglehetősen ki-
merítően:

¹⁸⁶ KazLev. XXI, 488–489.

¹⁸⁷ *Uo.*, 493.

¹⁸⁸ *Uo.*, 507. (Pyrker Lászlónak, 1831. márc. 30.)

¹⁸⁹ GYULAI, *Vörösmarty életrajza*, i. m., 89.

¹⁹⁰ „Irt e Barátom Uram Károlyom’ számára valamit az Aurórába?” (KölcsLev. 202. [1827. júl. 1.]); „Harminczhárom ballada a Kisfaludy-társaság jutalmára. Az én Károlyom él, hatásában kétszeresen.” Toldy Ferencz hátrahagyott irataiból, i. m., 115. [1839. jan. 21.]

¹⁹¹ KISFALUDY Sándor, i. m., 30. Kazinczy, Fáy és Helmecey is vásárolt Kisfaludy hagyatékából, Kazinczy viszont, érdekes módon, csak ruhadarabokat. Vö. KölsLev. II, 753. jegyzet.

¹⁹² „Temetése nov. 21-én ment véghez, Kisfaludy Károly halála napján és órájában, délután három óraker.” GYULAI, *Vörösmarty életrajza*, i. m., 305.

[T]udod neki akarhatja mellett nincsen-meg azon energiája is, mely az akarat mellé szükséges.[...] Ő megbocsáthatatlanul vétkezik hazánk ellen, mert ha legjobb elméink nyúgtsanak, ideje hogy sajátágunknak önnönségünknek válét mondjunk. Én erre nézve olly igen haragszom rá, hogy még álnevesen igen érzékenyül meg fogom támadni. Egész nap ül és fest, tíz képhez egyszerre fog, egyet sem végez el tökéletesen. A hiba természetesen abban fekszik, hogy nem nyert solidus művelődést [...]. Ő azért még sem olvas semmit sem: és mernék fogadni, hogy a mit ő olvas, egy esztendőben nem tesz 12 nyomtatott ívet. Hiszen az Aurórát sem olvassa-el egészen. Ez majd nem hihetetlen. [...] De felhagyok evvel, mert ez a dolog igen elkedvetlenít, s annyira elkedvetlenített már, hogy szeretetem iránta igen igen fogy. Nincs is most viseletében semmi a mi hozzá vonzana, az az átkozott örök festés minden barátjai iránt elhidegíti. Én csak ritkán járok hozzá.¹⁹³

Toldy ekkor láthatóan dühös Kisfaludyra, ám amit mond, nem pillanatnyi értékítélet eredménye. Mindenesetre összes további vonatkozó nyilatkozatát árnyalja az, ami itt elhangzik. Hogy őszinteséget problematikus feltételezni az Aurora-kör felfelé irányuló diskurzusaiban, Bajza-levelek is igazolják.¹⁹⁴ Waldapfel a beszédrendeknek ezt a rejtett dimenzióját egészen kiterjeszti: „a fiatalok egymás közt még Kisfaludy műveletlenségét is suttozták”.¹⁹⁵ A Toldy-féle emlékbeszéd Kisfaludyja és a levelek Kisfaludyja a nyitott ünnepi retorézisek és a zárt magándiskurálás eltérő világában markánsan különválnak, mindazonáltal a szakmai utóélet nyertesei a publikumnak szánt verziók lesznek.

Az Aurora legbensőbb köreihez tartozó elválaszthatatlan Castor és Pollux¹⁹⁶ olykor egymásnak is oda-odaszól,¹⁹⁷ a két ifjú barát az intimitás biztonságos terében ugyanakkor nem csupán az Aurora szerkesztőjéről fejt ki véleményét. Miként Kisfaludy azt mondja Szemeréről 1828-ban annak háta mögött, hogy „igaz kurvája a Literátoroknak”,¹⁹⁸ úgy sokszor ők sem válogatnak hosszasan stílusregisztrereket a különböző beszédtemákban,¹⁹⁹ sőt néha egészen kíméletlenül fogalmaznak.²⁰⁰ Mentegetni persze ugyanúgy lehetne a fiatalos hevületet, mint elítélni, ez azonban olyasféle pszichológizáláshoz, rosszabb esetben moralizáláshoz vezetne, amelybe a legjobb elemzések is

193 BAJZA–TOLDY, 265–266. (1825. nov. 20.) *Vö. uo.*, 269. (Toldy, 1825. dec. 14.)

194 „Én Kisfaludynak írtam az Auróráról, mert kívánta. Hogy egészen őszintén nem írtam azt te, ki Kisfaludyt ismered, s tudod, hogy rosszálás könnyen elveszi kedvét, érthetéd vala, miért tettem.” *Uo.*, 386. (1827. márc. 9.)

195 WALDAFFEL, *i. m.*, 330.

196 *Vö.* „Helmecezi bennünk Castor és Polluxnak nevezett-el.” BAJZA–TOLDY, 241. (Toldy, 1825. júl. 22.)

197 „Minek kellett megmondanod Kisfaludynak, hogy nekem nincs Aurorám?” *Uo.*, 242. (Bajza, 1825. júl. 26.) „Mi bajod? Megkábultál e? Kisfaludy gondban van, hogy utolsó levelét, mellyet rám bízott, meg nem kapta? Menjgyakrabban postára!” *Uo.*, 304. (Toldy, 1826. máj. 2.)

198 *Uo.*, 449. (Toldy, 1828. dec. 3.)

199 Pl. „Laurát [friss almanach a piacon] jelenté Kulcsár, de én meg nem érthetem micsoda állat leszen az. Az öreg úr ismét pattog...” *Uo.*, 119. (Bajza, 1824. márc. 8.); „Laurának két darabja van künn; szégyen a Magyar. Literaturának. [...] Én úgy hiszem hogy semmi se lesz a Laurából soha. Már azt megb...ták, de ezt is olly szerencsétlenül, hogy elrepszettették nádráját örökre s nem fog többé szaporodni.” *Uo.*, 133. (Toldy, 1824. máj. 12.)

200 „Az Auróra már kijött. Olvastad é, mit ír Kulcsár felőle [...] Már mondhatom, hogy szeretném, s óhajtom is hogy az öreg haljon-meg, ő már nem mi közénk való.” *Uo.*, 256–257. (Toldy, 1825. okt. 2.)

belecsúsznak olykor, de amelyre nincs szakmai-emberi felhatalmazásunk, s bizonyítvánnyal nincs elég korszerűtlen rálátásunk. Ehelyett azt érdemes hangsúlyozni, hogy néha mintha egyenesen a nyelvi tudattalan beszélne ezekben a korabeli írásokban az ágens helyett. Amikor Bajza sorban levezeti Toldynak, hogy az összes közeli ismerősük közül senki nem alkalmas az irodalmi vezérszerepre, ezzel a mondattal zár: „Ezekkel úgy hiszem elő számláltam mind azokat, kik a magyar literatúrában valamit érhetnek és így végtére senki sincs egyéb, mint *magad* kiből a társaságnak ki kell állania.”²⁰¹ S itt (vállalva a dekonstruktív jellegű túlértelmezés ódiáját) mintha valóban önálló életre kelne a nyelv, s a beszélő, szövegét önkéntelenül auto-aposztrofikusra váltva, már önmagához intézné szavait, mert hiszen valamiért nincs ott a kívánczós *Te*, csak a visszaható névmás. Vagyis csak magadra számíthatsz, mondja – valakinek – Bajza. Hasonló instabilizáló nyelvműködés pedig azokban a levélrészletekben is megfigyelhető, amelyekben valamilyen rejtélyes okból személynevesül az Aurora a névelő elhagyásával, ugyanakkor nem nehéz behelyettesíteni a perszónát: „[Az] Auróra makacs ízlésű”; „ki a Zsebkönyvből dolgozik, annak munkáját [az] Auróra nem fogná felvenni”.²⁰²

Annnyit újra leszögezhetünk, hogy a források nem feltétlenül kongruensek, a fennmaradó nyelvi tranzakciók lépten nyomon „dupla fenekűnek” minősíthetők, az eseményszerűen rekonstruálható csoportdinamikák pedig a hatalmi pozícióharc kaotikus jeleit mutatják.

Szimbolikus jelentősége van annak a spekulatív állításnak, mely szerint Bajza azért nem lett katona, mert többször leégett a házuk, s elapadt a család pénze.²⁰³ A szakirodalom szereti hangoztatni kéréletlenül kikristályosított elveit, hogy például a literatúra „örök republika s benne önkény hatalmakat nem gyakorolhat”,²⁰⁴ ám a források mátrixában mintha éppen ő maga lenne az önkény. Az ellenfeleket majmoknak nevezni szimpla nyelvi alázás, de ennél azért nagyobb a tét: a két jó barát metaforakészletét elemezve ugyanis itt sincs szó másról, mint háborúról. Bajza nagyon jól tudja – hangsúlyozza a kutató –, hogy itt iskolák, frontok állnak egymással szemben:²⁰⁵ „Ezek az egynehány öreg urak kik az idő szellemével előmenni restellenek nem sokára lassanként kidőlnek, és akkor triumph”²⁰⁶ – hangzik az ismert lelkesedés 1824-ben. „Az új iskolának kell diadalmaskodni, vagy elveszünk. dixi” – kontráz Toldy két évvel később.²⁰⁷ Hogy ez sikerül nekik olyannyira, hogy a csaták nyomán saját közéleti

201 Uo., 477. Bajza, 1829. nov. 15. (kiemelés tőlem – B. F. M.) A mondat szintén beszédes előzménye: „V[örösmar]ty és K[isfal]udy egyedül csak a költői körben fognak mindörökké ragyogni, mert egyik sem tanult fej, s még csak idom sincs benne a tanulásra. Stettner, mint eddig, semmit sem csinált, úgy ezután sem fog semmit sem csinálni; Bártfay, Helmezy hasonlóképp. Kazinczynak Szemerének vége, s ezek különben sem voltak soha effélékre való, Kölcséyt nem fogod eszközölhetni, hogy Pesten lakják”. Uo.

202 KazLev. XVIII, 400. (Döbrentének, 1823. szept. 5.); KazLev. XVII, 578–579. (Igáz Sámuel, 1821. dec. 21.) Kiemelések tőlem – B. F. M.

203 BADICS, i. m., 12.

204 TÓTH, i. m., 13.

205 Uo., 29.

206 BAJZA–TOLDY, 103. (Bajza, 1824. febr. 5.)

207 Uo., 277. (1826. jan. 21.)

maszkjukat (*proszópon*) is eredményesen felöltik,²⁰⁸ az újabb kutatások meggyőző eredménye: T. Erdélyi Ilona mondja ki először határozottan, hogy Toldy és Bajza az irodalmi vezérpozíciók megszerzésére tör.²⁰⁹ Egyfajta Kazinczy-hagyomány képviselőjében, ám többek között Kazinczy személye ellenében.

Szilágyi Márton elemzései szintén meggyőzően mutatják be, hogy a Kisfaludy Társaság tudatosan radikalizálja a fikcionalizálás határátlépéseit önkép-formáló történeteiben, a szöveges összetevőkön túl még a vizuális információhordozókra is nagy gondot fordítva. Ennek szellemében áll egy korabeli metszeten Kisfaludy halottas ágya mellett az új triász (Bajza, Toldy és Vörösmarty) akképpen, ahogyan a valóságban soha nem állhatott,²¹⁰ s ezáltal jelenülhet meg az 1828-as pesti Kazinczy-látogatás békés fedelmi hatalomátruházásként Orlai Petrich Soma híressé vált festményén.²¹¹ A képen a Kazinczy és Kisfaludy között álló Toldy Ferenc az, aki nem minden áldó papi gesztus nélkül²¹² rámutat a kézfogásban összezáruló két kézre. A Széphalmira mosolyog, de másik karjával (már) Kisfaludyba kapaszkodik. Az irodalomtörténet szerves folytonosságát sugalló, tehát irodalomtörténeti korszakinterpretációt felkínáló, egyben nemzedéki önértelmezést is hordozó, színpadias 1828-as pesti látogatás e nyelvi és képi tematikájából, jelentőségéből ugyanakkor gyakorlatilag semmi nincs meg a Kazinczy-szöveguniverzum kontrollforrásaiban.²¹³

208 Hogy az ún. *public image, self-branding*, illetve a tudatos közvéleményformálás manipulatív eljárásai mennyire fontosak Bajza számára, előkerül a régebbi Bajza-kommentárokból is: „Vitáinak alapállása a kérdéseknek a közvélemény oldaláról való megfogása, beállításra és így közüggé tétele, vitáinak szerves módszere az »opinio publica« szüntelen tanúul hívása. [...] Tudatosan kereste a legnagyobb nyilvánosságot”. Tóth, i. m., 26.

209 T. ERDÉLYI, i. m., 630–648. Vö. „Összetartozásuk – talán véletlen, talán tudatos – külső jelére az akkor már világlátott kvietált katonatiszt, Jósika Miklós hívja fel a figyelmet, amikor beszámol arról, hogy a Váci utcában »...egyszerre csak három király vörös nyakra való férfiú jött szemközt.« Ismerősétől kérdezve megtudta, hogy »...hiszen ez a híres triumvirátus.« [Toldy, Bajza és Vörösmarty].” Uo., 646.

210 SZILÁGYI Márton, A „nemzeti költő” szereplehetőségei és válságai (Vörösmarty társadalmi státuszáról), ItK, 119(2015), 64. Beöthy Zsolt elnöki megnyitóbeszédének tanúsága szerint még azt is tudja, hogy Kisfaludy utolsó szava Toldyhoz, Bajzához, Vörösmartyhoz és Zádorhoz, a „szép négyes”-hez (itt éppen négyen vannak a triász helyett) ez: „honvéd.” Vö. BEÖTHY Zsolt, *Irodalmunk és jövőnk*, Kisfaludy Társaság Évlapjai, 52(1918–1920), 9.

211 SZILÁGYI Márton, *Toldy mint középpont (Orlai Petrich Soma Kazinczy és Kisfaludy találkozását bemutató festményéről) = Építész a kőfejtőben: Tanulmányok Dávidházi Péter hatvanadik születésnapjára*, szerk. HITES Sándor, Török Zsuzsa, Bp., rec.iti, 2010, 270–277. Vö. még: HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Elkülönülő és közösségi irodalmi programok a 19. század első felében*, Debrecen, Kossuth Egyetemi, 2000 (Csokonai Könyvtár), 144. Mindennek egyik fontos szöveges másikja például a *Kisfaludy Károly élete* c. munka. Vö. „[Kisfaludy Károly] alapítá-meg ’s hozá életbe, divatba azon iskolát, mellynek első szerzőjét Kazinczyban tiszteli a’ haza[.]” TOLDY Ferencz, *Kisfaludy Károly’ élete*, Budán, a’ Magyar Királyi Egyetem’ betűivel, 1832, 34.

212 A szakrális párhuzamok egyébként sem állnak távol Toldytól; *Hogy mit akartam teljes életemben című*, Horváth Mihály felkérésére írt memoárjában ez olvasható: „Így az, ki irodalmunk szeretetét keblébe mint szent vallást befogadta, csak társai szeretetéből, s a kis táborban már tekintélyekké és vezéreké lett jelesek buzdításából merített erőt és örömet [...] Mint az első keresztyének rejtekeikben, úgy a magyar írók a »profanum vulgust« kizáró összejöveteleikben bátorították egymást, erősítették egymást azon büszke önértetben, hogy végre is ők fogják a nemzetet életben tartani addig, míg megjönnak politikai föltámadása[.]” *Toldy Ferencz hátrahagyott...*, i. m., 387–388.

213 Az önéletírások vonatkozó szöveghelyei: „[Február] 19. Szemerének születési napja, mint feleségemé.

Nincs megnyugvás

Az Aurora-kör további személyközi viszonyai a források tükrében szintén rendkívül kuszá és zavarba ejtők. Bár Toldy Szemere Pál kapcsán például azt írja, hogy „él még, a dicső kör egyik legérdemes és utolsó lovagja”,²¹⁴ tudható, hogy Kisfaludyval sosem volt felhőtlen a viszonya – ahogy még saját közelebbi szövetségeseivel sem²¹⁵ –, 1829-es, kéziratban fennmaradt levelében pedig Kisfaludy egyenesen ellenfelei között tartja számon.²¹⁶ Toldy az Élet és Literatura megindításának idején meglehetősen elragadtatással fedezi fel magának újra Szemerét,²¹⁷ Bajza ugyanakkor mindvégig (féltékenyen) távolságtartó marad, csakúgy, mint Ferenczy János Horvát István és Kazinczy egymásratalálásakor.²¹⁸ Érdekes módon

Bárfayné adá Szemerének a' vacsorát. Itt látom először Kisfaludy Károlyt, itt először Bajzát. – Helmecezi is ott. És Speck Lajos. [...] 20. Kisfaludy Károlyhoz, Gróf Dezsőffy Józsefhez, ki az Országos Kiküldöttség miatt itt múlt. Prokátoromhoz Zsiday Sándor Úrhoz.” KAZINCZY Ferenc, *Napló. 182–1831. Pesti Útam. 1828. = Pályám emlékezete*, kiad. ORBÁN László, kritikai kiadás, Debrecen, Debreceni Egyetemi, 2009 (Kazinczy Ferenc Művei), 330. Ennek hatásos (és kultikus) ellenpontja például CSAHINEN narrációja az illető pesti találkozásról, i. m., 111.

- 214 TOLDY Ferenc, *Szemere Pál = Irodalmi arcképek*, vál., gond., bev. LÖKKÖS István, Bp., Szépirodalmi, 1985, 129.
- 215 Bár az *Aspasia* – miképp a Kisfaludy-fókuszú Kállay fogalmaz – Szemere Pál „bizgatására” indult meg (KÁLLAY, *Bárfay Lászlóné...*, i. m., 320), az mégis így ír szerkesztőjével kapcsolatban: „Kovácsóczy megígérte, hogy kivülem és nélkülem nem redigáland; ellenkezőt tett. Aspasiát a maga bolondságaival öntötte el, más nevek alatt. Mit tehettem? Leszidtam jól.” SZEMERE, i. m., 221.; „Semmit inkább, mint *Uraniát, Nefelejcsét*.” *Uo.*, 254. A megvalósuló Aspasiával szemben, Kovácsóczy mentorálásával együtt, Kazinczynak is komoly kifogásai vannak: „valóságos őrjöngés, a' mit csinálnak”. *KazLev. XIX*, 180. (Guzmics Izidornak, 1824. aug. 27.) *Vö. még: uo.*, 185. (Kiss Sámuelnek, 1824. aug. 29.)
- 216 „Kazinczy még itt van, amint hallom, Szemere, Fay, Vitkovics, Thewrewk erősen összetartanak es clubbot üznek, látják e kivetkezések? igen kétlem, mert önállás, erő, és lelemény egyikben sincs – 's mindenik inkább fél hogy sem tiszta homlokkal a küzdhelyre lépne. Különben semmit sem hallok. Mi engemet illet, én nyugott vagyok, se nem kerülöm, se nem keresem őket, se nem ingerlem, de nem is rettegem őket, kardom mindig huzófélben áll, és ha rá kel a dolog főbb éllel birkózom.” Kisfaludy Károly Bitnitz Lajosnak, Pest, 1829. március 10., OSZK Kt, Levelestár. Közli: BOLDOG-BERNÁD, i. m., 45. jegyzet. Boldog-Bernád tanulmányának végén erre jut: „A források alapján kirajzolódó kapcsolat Szemere Pál és Kisfaludy Károly között meglehetősen bonyolult, s alapvető eltéréseket mutat a szakirodalom bevett sémáihoz képest. [...] Kisfaludy viszonya Szemerével állandó változásban volt az idők során.”
- 217 Az Élet és Literatura kapcsán, mely hasonlít Toldy *Hermész*-tervéhez: „Kölcssei! Szemere! Stettner! Vörösmarty! [...] Károlyunk persze nincs e körbe csatolva. De én mindnyájoknál vagyok »mindég« szüntelen. Csak te hibázol még e körből, s a te helyedet semmi ki nem pótolhatja. [...] Szemere kimondá hogy szeret. [...] Ez az első, valóságosan egy-értelmű, egy-érelmű s hasonló eszközökkel egy cél felé törekedő társaság.” BAJZA-TOLDY, 320. (1826. jún. 22.); „Szemere gyönyörű ember! s én forrón szeretem s nagyra tisztetem. Ezt most először hallok tőlem, mert csak most hiszem végre, hogy ismerem. [...] Volt idő hogy nem tudám mint tudja K[ölcsy] ötlet annyira szeretni, s most igen tudom. Nem mondhatom mint örülök hogy egész szívűből közelíthetek hozzá; s mint fájlalom hogy Károlyunk és ő, ámbár ollyan nagyon összevalók, soha nem fognak egymáshoz közelíteni; ebben Károly a vétke”. *Uo.*, 409–410. (1827. máj. 2.)
- 218 „Ne szelesítsék-el egymást, kérlek; mindennek megvan a maga rende, mellyet felzavarni nem lehet. El vagytok egymás által ragadtatva, s innen a botlás.” *Uo.*, 331. (1826. júl. 24.) Ferenczy ehhez hasonlatosan inti óvatosságra Horvátot Kazinczyval kapcsolatban. Azt gondolja, Kazinczynak először megismernie kéne Horvátot, semmint rögtön barátjának nevezni. *Vö. Horvát István és Ferenczy János...*, i. m., 207. (1810. febr. 20.)

az aurorások törzsgárdája csak 1830-tól kezd tegeződni egymással,²¹⁹ 1838-ban mindazonáltal Szemere is a rituális gesztus részesévé válik: „Bajzaschedel-vörösmartyékkal nem úrszolgá és szolgálúr, hanem te-ismerős, te-frigyes vagyok immár. Életem legszebb keresménye!”²²⁰ Ezekben az időkben Kölcseynek azt írja, hogy Bajza, Toldy és Vörösmarty szerinte a literatura „legelsőbbjei”.²²¹ Szemere kapcsolata az Aurora „körének” tagjaival tehát olyasféle, mint magával Kisfaludyval: hektikus, és időben folyton változó, alternatív utakat kereső.²²² De – s az eddigi szakirodalomban is megvoltak már ennek mozaikdarabkái – ilyesféle a reláció a csoport egyik legerősebb emberének számító Toldy esetében is. Kisfaludyról ezt mondja 1828 telén: „[ő] engem is úgy szeret, hogy inkább senkit sem, még H[elmeczy?]-t sem”.²²³ Toldy nagyon határozottan érzi tehát már ekkorra, hogy erős a csoportpozíciója, s tudható, hogy Vörösmarty fellépésével, illetve az Aspasia bukásával – mely versenytárs egyesek szerint ráébreszti Kisfaludyt, hogy csapatot kell építenie, és odafordulni a fiatalokhoz²²⁴ – az Aurora hegemoniája tovább szilárdul, s ő is tisztában van vele, hogy érdemes e körben maradnia. Tartja a kapcsolatot egyfelől Kazinczyval, másfelől Bajzával, tehát több tekintetben kulcspozícióban van.²²⁵ Ugyanakkor, mint az előző lábjegyzetekben olvashattuk, Szemeréekkel szívesen társulna 1826 táján Kisfaludytól függetlenül, akivel kapcsolatban olykor igen éles kirohanásokat tesz. A nyilvános imázsában az idők során a legnagyobb kisfaludyánerré váló Toldy kezdetben, párhuzamosan az Aurorával, több lapalapítási elképzelésbe is belefog, vagyis egyáltalán nem gondolja életét függetleníthetetlennek Károlyától. Már 1822-ben tervez egy kéthavi periodikát Magyar Minerva címmel, 1823 őszén az Árpádia privilégiumát szeretné átvenni, de egy Hermész című folyóirat-elképzelése is van. Az év novemberében Kovácsóczy őt szólítja fel először, hogy együtt adjanak ki egy lapot (ekkor még Psyché a címe a majdani Aspasiának), amit Toldy örömmel fogad, de fél az anyagi kockázattól, ezért csak közreműködését ígéri meg.²²⁶

219 DÁVIDHÁZI, *i. m.*, 234; BADICS, *i. m.*, 56. Toldy olykor nagy elégtétellel él a lehetőséggel levélben Kazinczyval kapcsolatban is; az Igaz Sámuel emlékét ápoló mester által tervezett kiadvány kapcsán kérdezi például: „Hát a Te Anthológiádból, Tek. Úr, mi lesz?” KazLev. XX, 228. (1827. márc. 22.)

220 Kölcsey Ferenc levelezése: *Válogatás*, s. a. r. SZABÓ G. Zoltán, Bp., Gondolat, 1990, 277. (1838. jan. 1.)

221 SZEMERE, *i. m.*, 287.

222 „Kisfaludy Károly egy parodizált Osszinaicumot balfaszzkodott [bolondoskodott], de az Aurorába Döbrentei miatt félt betenni.” Kölcsev. II, 101. (1823. nov. 15.) A szöválasztás nem feltétlenül bántó a korban, de azért nem is teljesen jelzésmentes. „[Kultsár] arra kért, hogy az Aurorát segítsük; de én vállvonítással felelém” – írja az 1820-as évek elején, vö. SZEMERE, *i. m.*, 210. Aztán 1827 októberében Kölcseynek: „A pestieket nem szólomatagom: egyéberánt is sok borsot törnek orrom alá. Büszkén elégedem meg magammal, – nem a redaktórral tudniillik, hanem az emberrel – valahányszor az Auroristákkal öszve érintésbe jövök.” *Uo.*, 233. Szemere később sem sok jót feltételez az aurorásokról: „Bárfaynál fel szokták bontani leveleinket”. *Uo.*, 234.

223 BAJZA–TOLDY, 453. (Toldy, 1828. dec. 12.)

224 Vö. WALDAFFEL, *i. m.*, 285; HORVÁTH János, *Kisfaludy Károly és íróbarátai*, Bp., Művelt Nép, 1955, 134.

225 „[...] midőn Toldy a Kisfaludy szobájába lépett, hol társait rendesen megtalálta, majd mindig volt zsebében egy-két levél Bajzától”. GYULAI, *Vörösmarty életrajza*, *i. m.*, 126–127. Nem lényegtelen adalék, hogy Toldyt maga Kazinczy irányítja az Aurora területére, mondván, ne rögtön kötetet adjon ki, hanem előbb nézze meg, milyen verseinek fogadtatása a költői zsebkönyvekben. WALDAFFEL, *i. m.*, 279.

226 *Uo.*, 283.

Bajza, aki sportot úz egyenességéből,²²⁷ s aki Kisfaludyra való tekintettel erre hivatkozva rendre elutasítja például társai kérését, hogy az Aurora adott számát recenzálja, nyíltan is összetűzésbe kerül alkalomadtán Kisfaludyval. 1826 októberében azt sérelmezi, hogy változtatgatják versei szövegét, és sejti, hogy Helmezy és Toldy áll a háttérben. Kisfaludynál utalgat erre, mire ő azt üzeni, hogy hála istennek maga is tud még almanachot szerkeszteni, mindenféle segédek nélkül. Erre Bajza így ír Toldynak: „Hogy nélkülem tudhat almanachot kiadni, azt tökéletesen hiszem, s nem tudom ki volna balgatatag azt kétségbe venni: de hogy nélkületek ellehetne, azt egy kevésbé nehezebben foghatnám hinni. A kifejezés különös figyelemben van előtttem; s úgy hiszem hogy emlékezetemben mélyen fenmarad.”²²⁸ Bajza tehát nem felejt, hideg következetessége pedig közhelyként él a szakirodalmi köztudatban, ugyanakkor az új triász színpados tagjává válik, az Aurora szerkesztését pedig egyenesen ő veszi át Kisfaludytól.

Úgy látszik, a rendelkezésre álló források sokkal inkább adnak számot vágyakról és különféle egyéni célokról valló poétikus és átideologizált koncepciókról, mintsem összefüggő viszonyokról és eseménysorokról. A *res ficta et picta* jelenségkörével, a költés és színezés narratív effektusaival²²⁹ történő szembesülés tehát itt is kutatói alapélménynek tekinthető. Mendemondák, retorikai figurák, kimondatlan szándékok és cimborák uralják a valahogyan megközelíthető hajdani életvilágot, melyek az eddigi irodalomtörténeti paneleket jó eséllyel kezdik ki, sőt tulajdonképpen az egész „Aurora-kör” hagyományos konstrukcióját megkérdőjelezzik.²³⁰ Ez a hajdani életvilág ugyanakkor nem jobb vagy rosszabb a mostaninál, sőt tulajdonképpen nagyon is ismerős, otthonos tud lenni. Nem véletlen, hogy az illető csoportdinamikák alakulása teljességgel alátámasztja az általánosító klasszikus elméleteket, melyek szerint a diadikus és triadikus zártcsoportokat szükségszerűen váltja fel a létszám növekedésével a „csillagalakzat”, mely már egy vezért (vagy működési szabályzatot) feltételez, aki/ami ezentúl alapjaiban határozza meg a csoportfejleményeket. Kisfaludy Károly a vezető alternatíváját teljesíti be, neve márkává változik – lásd az Aurora névelő nélküli használatát –, ugyanakkor időben folyton változó és rizomatikus²³¹ vezetett csoportja ettől még nem válik jólformált, vagy ha úgy tetszik „proto-akadémiai” irodalmi intézménnyé, sőt.²³²

227 Aurora-kritikájára reagálva írja Kölcseynek – már az Aurora szerkesztőjeként –, hogy szereti az egyenes, őszinte, alapos kritikát, amilyen ő maga is. Kölcsev. III, 57. (1832. jún.)

228 BAJZA–TOLDY, 348. (1826. okt. 29.)

229 Bővebben: DÁVIDHÁZI, i. m., 33–34.

230 Kalla Zsuzsa akkor jut legközelebb mindehhez, amikor nagy kérdésként teszi fel, hogy „Bárfay »valódi« szalont működtetett-e, vagyis otthona része volt-e az irodalmi intézményrendszerek alakuloban lévő hálózatának, vagy inkább egy laza, főként Kisfaludy Károly és az Auróra körül csoportosuló baráti társaságként definiálható.” KALLA, i. m., 511.

231 A koalíció külső tagja, Kölcsey Ferenc például külön bejáratú társas hierarchiát állít fel: Szemerét *csókolja*, Bárfayt *öleli*, Kisfaludyt és Toldyt pedig *köszönti* egyik levelében. Vö. Kölcsev. II, 222. (1827. szept. 17.)

232 Vö. Labádi Gergely fontos distinkciójával: „az irodalmi intézmény fogalmát el kell különíteni azokról az írói csoportoktól, amelyekben – némiképp leegyszerűsítve – a csoport léte elválaszthatatlan egy-egy meghatározó jelentőségű személytől.” LABÁDI Gergely, *Kézírt források az irodalmi intézménytörténeti kutatások tükrében*, ItK, 109(2005), 504–505. A legújabb tipológia tükrében az „Aurora-kör” az ún.

Fontos lehet még a témában ugyanakkor, hogy hangsúlyozzuk a mindenkori csoportképződés *informális* kezdő fázisát. A pozíciókereső „gomolygás” ugyanis a már emlegetett tankönyvi szintű teóriák szerint elengedhetetlen feltétele minden jól működő közösség formalizálódásának és további életképességének. Ez a sajátos *társas informalitás* pedig ott van a Kultsár-, Vitkovics- és Bártfay-házakban, barátságok vagy éppen szövethetők cimborák alakjában, több évtizedes érvénnyel.²³³

Mint a füst

„Az Aurora, minden esetre szép jelenés volt; ’s ha volt is bene valami, a’ mit mi ketten ártalmasnak hittünk, de csak ugyan nagy hatáskörrel bírt mind az olvasók, mind az írók közt”²³⁴ – mereng Kölcsy Szemerének, Kisfaludy halálakor. Az Aurorát a recepciótörténet jóval kevesebb merengés nélkül írja le „szép jelenésként”, az azt fenntartó Aurora-kört pedig koherens és erős, irodalomtörténeti jelentőségű társaságként. A fennmaradó források játékerében azonban úgy tűnik: esetlegesebb, képlékenyebb, változékonyabb ez a csoport annál, mint ahogy Toldynak a hazafias vallásossággal, a szószólói feladatértelmezéssel, a nemzet-képviselési beszédmóddal, vagy éppen a deformált eposzi eszköztárral machináló szövegei óta látni engedik a szakmai kommentárok.²³⁵ Lőkös István úgy véli, Toldy írásainak „adatbősége, előadásmódjának közvetlensége és főleg személyessége, nemegyszer vallomások jellege, filológiai okfejtései, sok esetben ma is helytálló értékítélete egyaránt az újrafelfedezésre biztat”.²³⁶ Ez biztos, de csupán kellő iróniával és odafigyeléssel. Ugyanakkor, miként Szilágyi figyelmeztet, ahhoz kétségtelenül elegendők az utólag tudatosan módosított információalakzatok, hogy az eredeti formájában hozzáférhetetlen eseményeket az ún. „lehetséges történelem” kifejeződéseként értelmezve eljuthassunk annak megértéséhez, miképpen válhattak ezek az egykorúan különösebb figyelemre nem méltatott helyzetek – mint például az 1828-as „nagy” pesti találkozó – „utólag szimbolikusnak beállított határhelyzetek megjelenítőivé”.²³⁷

személyhez kötött intézmény mintapéldája. Vö. HITES Sándor, *Magyar irodalom a 19. században: Az új magyar irodalomtörténeti kézikönyv 19. századi köteteinek szinopszisa*, ItK, 119(2015), 674.

233 E ponton érdemes emlékeztetni arra, hogy Horváth János a Kisfaludy-közösséget az informális „íróbarátok” terminusával írja le, nem egyfajta formális intézménytörténeti, irodalomszervezői kontextusban. (Vö. HORVÁTH, *i. m.* – Köszönöm Szilágyi Márton ezirányú észrevételét!) Hogy aztán a barátság itt mennyire volt barátság, az azért kérdésessé tehető.

234 Kölcsy Lev. II, 310. (1830. december 14.)

235 A megidézett aspektusokhoz: DÁVIDHÁZI, *i. m.* A fenti megállapítás nem jelenti azt, hogy ne lennének tartathatók az efféle állítások: „az Aurora-kör uralkodik az akadémiában, ők intézik a választásokat, tűzik ki a pályakérdéseket, döntenek el a jutalmakat” GYULAI, *Vörösmarty életrajza, i. m.*, 191. Csakhogy az „Aurora-kör” itt két-három embert jelenthet csupán, vagyis ráadásul igen képlékeny e témában a jelölő és jelölt kapcsolata.

236 LÖKÖS, *i. m.*, 12.

237 SZILÁGYI Márton, *Lisznai Kálmán: egy 19. századi írói életpálya társadalomtörténeti tanulságai*, Bp., Argumentum, 2001, 13–14.

Toldy a szónoklattani *quid affectet quisque*, vagyis a külvilágnak alkotott önarc-kép megformálásának mestere, aki azonban nemcsak saját, illetve nemcsak Kazinczy karakterét építi fel az utókor számára igen tudatosan, hanem Kisfaludyét is.²³⁸ Ezzel mintegy felcseréli egyúttal személyes viszonylatukat is, hasonlóan ahhoz a Vahot Imréhez, aki így ír Petőfiről: „az én jól megválasztott s magasabb célból felkarolt első hegedősöm”.²³⁹ Ezáltal áll elő egy sohasem volt „Aurora-vezér”, egy sohasem volt „Aurora-törzskarral”. S ez nemcsak azért van így, mert – mint azt a szakirodalom azért nyomokban elcsepegteti – Kisfaludy nem volt módszeres gondolkodó, módszeres alkotó, módszeres szerkesztő és „módszeres” barát,²⁴⁰ hanem mert jórészt mindebből adódóan nem maradtak fenn olyan általa írt releváns szövegek, amelyek Toldy írásaival (és képeivel) szemben kontrollforrásul szolgálhatnának.²⁴¹ Kisfaludy kiadott műveinek utóélete is ezt a bizonyos Toldy-hagyományt követi, illetve jórészt szóbeli, vagy mára visszakövethetetlen írásos beszámolókon alapul²⁴² – a kommunikatív emékezet pedig sokféleképpen alakulhat kulturálissá.²⁴³ Vitatható, hogy Kisfaludy saját (és Széchenyiét is megelőző) fontos felismerése lett volna, miszerint a kulturális élet központjának Pest-Budát kell megtenni, és az irodalomszervezés terén is érdemesebb áttérni a levelezésről a személyes kapcsolattartásra,²⁴⁴ hiszen minden médiatörténeti és infrastrukturális átalakulás ebbe az irányba mutat már ekkor. Az azonban kétségtelen, hogy legtöbbször csupán tendenciákat figyelhetünk meg, kikkel tartott kapcsolatot, kikkel volt jóban, hogyan érvényesült a kulturális és a „szalonéletben”, s hogy mindehhez nagyon kevés pontos és hiteles információ áll rendelkezésünkre.²⁴⁵

238 Ehhez az eddigieken túl vö. még: FRIED István, *Kisfaludy Károly „irodalompolitikája”*, Arrabona, 43(2005)/2, 9–20.

239 VAHOT Imre *emlékiratai* = VAHOT Imre *művei*, szerk. ABAFI Lajos, I, Bp., Khór és Wein, 1881 (Nemzeti Könyvtár, 26), 199.

240 Az eddigieken túl vö. még pl.: „Kisfaludy sarkalta barátait, hogy az Auróraba kisebb műveik legjavát adják. De midőn a szerkesztési idő közeledett, senki sem volt készen, maga a szerkesztő legkevésbé, ki örömeztőbb festett, olvasott vagy nagyobb műveinek terveibe mélyedt, mintsem zsebkönyve számára kisebb műveket dolgozzék. Ekkor aztán összeszedte magát az egész kör s megírta a mi eddig csak eszmében élt lelkében vagy töredékben hevert íróasztalán.” GYULAI, *Vörösmarty életrajza*, i. m., 120.

241 A jól megszokott kultikus regiszterbe bújtatott Csahihen-féle jellemzés egyszerre ad számot arról, milyen rossz is az, hogy Kisfaludy oly keveset írt, s egyszerre alapul saját maga is szóbeli információkon: „Kisfaludy Károly sebesbeszédű ember volt, de kitűnően értett a tréfához s a humorhoz. Vitákban is megállta a helyét, győzelmesen »gondolatgazdag« volt mindig. [...] Az eszmecserélő zsongáson Kisfaludy Károly szavai uralkodtak; ő volt az indulatok megfékezője, a meggyőződések megeremtője s az irányok kijelölője is. Sajnos! gondolataiból csak töredékek, forgácsok maradtak fenn.” CSAHIHEN, i. m., 118–119.

242 Jól láthatjuk ezt pl. Bánóczy kiadásában, aki a Toldy-féle elrendezést veszi át, majd mindössze megjegyzéseket fűz hozzá. Bánóczy – a Kisfaludy Társaság megbízására – még sok élő, kortárs szereplő személyes vagy írásbeli beszámolóját is alapul veszi; BÁNÓCZY, i. m., III–IV. Vö. UJVÁRY Anna, *A kultúraszervező Kisfaludy Károly*, MA szakdolgozat, Piliscsaba, PPKE-BTK, 2012.

243 Toldy sajátos módon épp egy „forró” [informális] időszak ünneplő feldolgozása által kívánja egyszersmind „lehűteni” annak emlékeztétét. Lásd Assmann megkülönböztetését ’hideg’ és ’forró’ társadalmakról és emlékezésről: JAN ASSMANN, *A kulturális emlékezet*, ford. HIDAS Zoltán, Bp., Atlantisz, 2004, 68–70.

244 Vö. UJVÁRY, i. m., 41.

245 Uo.

„Kisfaludy mindig is nyugtalan vala mint a füst”²⁴⁶ – sóhajt fel Bártfay, szintén a vezér halálakor. Ez a *füst* szókép pedig esetünkben akár forráskritikai alapmetafora is lehetne, ahogy a füst kategóriája az a jelen írásban többször alkalmazott hermeneutikai művelet is, melynek narratológiai jelentéstulajdonításaiban ’sóhajt’, ’indulatoskodik’, ’révedez’, ’lelkesedik’, vagy éppen ’mereng’ valaki egy-egy idézett kétszáz éves szövegben.

246 KölcsLev. II, 300. (1830. okt. 21.)